

Veruntamen quoniam hac in re derogatum nolumus opinioni cujusquam, nec etiam sumus nescii plurimos fore qui scriptionem pro Ambrosiana tamdiu communi pene consensu habitam solito suo loco privari moleste ferrent; eo propensius illam in ordine suo et possessione duximus conservandam, quod cum ex Ambrosii sententiis et plerumque etiam verbis condita fuerit, hac saltem ratione quæ Ambrosianis accenseatur, indigna non est.

Hoc porro liquet sex istos libros totidem conciones esse, quarum unam singulis diebus habebat Auctor. Quippe idem se vel pridie verba fecisse, vel postridie facturum, subinde ait. Orsus autem feria post Dominicam resurrectionem tertia, eo modo ad usque octavam ejusdem festi prosecutus est. Quandoquidem sub finem sermonis 4 (cap. 6) eos qui supererant, crastina die sabbato, et Dominica (in albis videlicet) habiturum se pollicetur. Verum si quis maluerit Gallensis manuscripti auctoritatem sequi, librum ultimum in duos dividens, jam sermonem primum secunda a paschate feria pronuntiatum dicat necessum erit. Cum autem illa distributio videatur parum commoda, quippe qua ex libri vi paucis versibus (ab illis nimirum verbis, Aliud, Psalmorum David, etc.) novus liber constituatur; ejus scriptorem non alia re ductum putamus, quam quod illos voces, crastina die sabbato, de duobus intellexerit diebus; qui tamen eas per appositionem aut potius ellipsin grammaticam de unica rectius accepisset. Hinc etiam fieri potuit, ut sermo quidam in appendice Augustinianorum edit. novæ numero 247, quem Ivonis Carnutensis nomine typis editum, etiam ipsius esse unus e Bibliothecæ nostræ codicibus testatum facit; in Alnetino tamen (Monast. Alnetensis Ord. Cistert.), sub titulo libri vii de Sacramentis, post hosce nostros collocaretur. Quamvis a vero quoque non nimium abluat eos a quibus iidem sermones sunt exarati, illo spectasse, ut per octavam suam cuilibet diei attribuerent, Dominica Resurrectionis, quod propter solemnitatem impeditior esset, tantum omissa. Sed nec aliunde ortum videtur, ut in mss. aliquot liber de Mysteriis inscribatur primus de Sacramentis: qui vero primus est de Sacramentis in secundum ordinem dejiciatur, et sic deinceps.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE SACRAMENTIS

LIBRI SEX.

LIBER PRIMUS.

349 CAPUT PRIMUM.

Ubi præmisit acturum se de sacramentis, quæ prius explicata non oportuit, accedit ad mysterium apertionis, quam a Christo in surdi ac muti curatione signatam docet.

1. De sacramentis quæ accepistis, sermonem adrior, a cujus rationem non oportuit ante præmitti; in christiano enim viro prima est fides. Ideo et Romæ fideles dicuntur qui baptizati sunt: et pater noster Abraham ex fide justificatus est, non ex operibus (Rom. iv, 3). Ergo accepistis baptismum, credidistis. Nefas est enim me aliud æstimare; neque enim vocatus esses ad gratiam, nisi dignum te Christus sua gratia judicasset.

2. Ergo quid egimus sabbato? Nempe apertionem: B quæ mysteria celebrata sunt apertionis, quando tibi

^a Mss. aliquot recentiores, quorum rationem; Rom. edit., cujus rei rationem; reliqui mss. ac edit., cujus rationem. Non male; ratio enim sæpe sumitur pro ipsa re, atque adeo idem est ac si legeretur, quem sermonem non oportuit, sive ut quidam mss., non putavi, etc. Consequenter autem ultima edit. Paris. reposuerat: In christiano enim via optima est fides, pro eo quod habetur in aliis ac mss. omnibus:

A aures tetigit sacerdos et nares. Quod significat in Evangelio Dominus noster Jesus Christus, cum ei oblatum esset surdus et mutus, et tetigit aures ejus et os ejus: aures, quia surdus erat; os, quia mutus, et ait: Ephpheta (Marc. vii, 34). Hebraicum verbum est, quod Latine dicitur adaperire. Ideo ergo tibi sacerdos aures tetigit, ut aperirentur aures tuæ ad sermonem, et ad alloquium sacerdotis.

3. Sed dicis mihi: Quare nares? Ibi quia mutus erat, os tetigit; ut quia loqui non poterat sacramenta cœlestia, vocem acciperet a Christo. Et ibi, quia vir; hic, quia mulieres baptizantur, et non eadem puritas servi, quanta et Domini (cum enim ille peccata concedat, huic peccata donentur, quæ potest esse comparatio?), ideo propter gratiam operis et muneris (De Consec., dist. 4, c. Propter gloriam) non os tangit episcopus, sed nares; ^b ut bonum odorem ac-

In christiano enim viro prima est fides; quibus verbis habitum fidei supernaturalis infundi primum in baptismo clare indicatur. Denique de eo quod subjicitur, Ideo et Romæ fideles, etc., jam dictum in Præfatione est, quam consule.

^b Hic edit. et Grat. repetunt: Quare nares; at sine suffragio mss.

cipias pietatis æternæ, et ut dicas : *Christi enim bonus odor sumus Deo, quemadmodum* **350** *dixit Apostolus sanctus (II Cor. II, 15); et sit in te fidei devotionisque plena fragrantia.*

CAPUT II.

Uctionem athletæ christiani exponit, quem ut excitet ad serbandam fidem abrenuntiationis, testium quibus præsentibus ea facta est, dignitatem amplificat; ac demum rei lucem addit exemplo.

4. Venimus ad fontem (*De Consec., dist. 4, c. Venisti ad fontem*), ingressus es : considera quos videris, quid locutus sis considera, repete diligenter. Occurrit tibi levita, occurrit presbyter : ^a unctus es quasi athleta Christi, quasi luctam hujus sæculi luctaturus, professus es luctaminis tui certamina. Qui **B** luctatur, habet quod speret : ubi certamen, tibi corona. Luctaris in sæculo, sed coronaris a Christo, et pro certaminibus sæculi coronaris ? Nam etsi in cælo præmium, hic tamen ^b meritum præmii collocatur.

5. Quando te interrogavit : Abrenuntias diabolo et operibus ejus, quid respondisti ? Abrenuntio. Abrenuntias sæculo et voluptatibus ejus, quid respondisti ? Abrenuntio. Memor esto sermonis tui, et nunquam tibi excidat tuæ series cautionis. Si chirographum homini dederis, teneris obnoxius, et pecuniam ejus accipias : teneris astrictus, et reluctantem te fenerator astringit ; si recusas, ^c vadis ad judicem, atque illic tua cautione convinceris.

6 et 7. Ubi promiseris considera, vel quibus promiseris. Levitam vidisti, sed minister est Christi. Vidisti illum ante altaria ministrare. Ergo chirographum tuum tenetur non in terra, sed in cælo. Considera ubi capias sacramenta cælestia. Si hic corpus est Christi, hic et angeli constituti sunt. *Ubi corpus, ibi et aquilæ*, legisti in Evangelio (*Matth. xxiv, 28*). Ubi corpus Christi, ibi et aquilæ volare consuerunt ; ut terrena fugiant, cælestia petant. Quare hoc dico ? Quia et homines angeli **351** quicumque annuntiant Christum, et in angelorum adscisci videntur locum. Quomodo ? ^d Accipe Baptistæ rationem. Joannes natus erat ex viro et muliere ; attamen audi quia angelus est et ipse : *Ecce mitto angelum meum ante fa-*

^a Hujus unctiois in *libello de Mysteriorum* non fit mentio.

^b Gill. in marg., edit. Rom. in corp. et pauci mss., *meritum præmii colligitur*.

^c Ita edit. Gill. Rom. et mss. plures ac potiores : at in reliquis edit. ac mss. omittuntur, si recusas, vadis ad judicem.

^d Cod. Clar. : *Accipe, Baptistâ erat Joannes natus ex viro*.

^e Mss. plerique, *Malachiel* ; quidam etiam, sed recentiores legunt, *ait Malachiel propheta*.

^f Quædam edit., *ut sacerdotii gloriam*.

^g Quæres cum Deum per fidem obscure tantum, atque, ut Paulus loquitur, *ex parte cognoscamus*, nec non ex eodem Apostolo evacuari oporteat quod *ex parte est* ; quomodo fides æternam dicatur patrimonium ? Sed expedita est responsio. Etenim duo fides in se continet, cognitionem et obscuritatem. Hanc quidem superveniente clara et intuitiva, ut vocant,

ciem tuam, et præparabit viam tuam ante te (Matth. xi, 10). Accipe aliud ^e *Malachiz prophetæ : Quis labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem exquirunt ex ore ipsius ; angelus est enim Dei omnipotentis (Malac. II, 7). Hæc ideo dicuntur, ^f ut sacerdotis gloriam prædicemus, non ut aliquid personalibus meritis arrogetur.*

8. Ergo abrenuntiaisti mundo, abrenuntiaisti sæculo, esto sollicitus. Qui pecuniam debet, semper cautionem suam considerat : et tu qui fidem debes Christo, fidem serva, quæ multo pretiosior quam pecunia est ; Fides enim ^g æternum patrimonium est, pecunia temporale. Et tu ergo semper recordare quid ^h promiseris ; et eris cautior. Si teneas promissionem tuam, tenebis et cautionem tuam.

CAUT III.

Licet fontem atque ministros tantum viderint neophyti, majora tamen esse quæ non videntur, auctor ostendit.

9. Deinde accessisti propius : vidisti fontem, vidisti et sacerdotem supra fontem. Nec hoc possum dubitare, quod in animum vestrum non potuerit cadere, quod cecidit in illum Syrum Naaman (*IV Reg. v, 11 et seq.*) ; quia etsi mundatus est, tamen ante dubitavit. Quare ? *Mtam, accipe.*

10. Ingressus es, vidisti aquam, vidisti sacerdotem, vidisti levitam. Ne forte aliquis dixerit : Hoc est totum ? Immo est totum. Vere totum, ubi tota innocentia, tota pietas, tota gratia, tota sanctificatio. Vidisti quæ videre potuisti oculis tui corporis, et humanis conspectibus : non vidisti illa ⁱ quæ operantur ; quia non videntur. Illa multo majora sunt quæ non videntur, quam quæ videntur ; quoniam quæ videntur, temporalia sunt : quæ non videntur, æterna (*II Cor. iv, 18*).

CAPUT IV.

Sacramenta Christianorum diviniore et priora esse quam Judæorum : atque inibi de vocis pascha significatu.

11. Ergo dicamus primum, tene cautionem votis meæ, et exige. Miramur mysteria Judæorum, quæ patribus nostris data sunt, ^j primum vetustate sacramentorum, deinde sanctitate præstantia. Illud promitto quod diviniore **352** et priora sacramenta sunt Christianorum quam Judæorum.

D visione expellendam constat : cognitio vero non destruetur, sed tantis benefici perficietur accessu ; quod pueri qui dissipatis pueritiæ vitiiis, virilem perfectionem demum assequitur, exemplum ibidem, nimirum I Cor. xiii propositum, satis ostendit.

^b Vet. edit. et mss. non pauci, *Promiseris Cautior, si teneas* ; Rom., *promiseris. Si teneas* ; reliqui mss. ut in textu, nisi quod conjunctio et abest a pluribus.

^c Mss. aliquot, *quæ operantur, sed quæ videntur*.

ⁱ Ita mss. aliquot melioris notæ ; ex quibus tamen Clarom. habet *deinde sanctitate præstantia* ; cæteri autem et vet. edit. *primum vetustatem sacramentorum, deinde sanctitatem præstantium*. Unde cum nullus sensus exprimi posset ; quid enim sibi vult, *sacramentorum præstantium vetustatem* ? Rom. edit. voci, *præstantium*, attulerat vocem *virtutum*, successu non multo feliciori. Consequenter autem ubi omnes edit. *promitto*, magis committit legunt *mss. promitto*.

12. Quid præcipuum quam quod per mare transit? ut de baptismo interim loquamur. Attamen qui transierunt Judæi, mortui sunt omnes in deserto. Cæterum (*De Consec., dist. 4, c. Per aquam baptismi*) qui per hunc fontem transit, hoc est. a terrenis ad cælestia; hic est enim transitus, ideo pascha, hoc est, transitus ejus, transitus a peccato ad vitam, a culpa ad gratiam, ab inquinamento ad sanctificationem: qui per hunc fontem transit, non moritur, sed resurgit.

CAPUT V.

In historia leprosi Naaman signatum esse aquam illam, quæ Christi gratiam habent, solam sanare. Christum baptizari voluisse tantum propter nos. Quamobrem Spiritus sanctus in columbæ specie apparet, in illum non prius descenderit, quam idem ille aquam Jordanis esset ingressus: quoniamve modo istic adfuerit tota Trinitas.

13. Naaman ergo leprosus erat, puella quidam ait uxori illius: Dominus mens si vult mundari, vadat in terram Israel, et ibi inveniet eum, qui possit ei lepram tollere. Dixit illa domine mee, uxor marito, Naaman regi Syriæ, qui eum quasi acceptissimum sibi misit ad regem Israel. Audivit rex Israel quod missus esset ad eum cujus lepram mundaret, et scidit vestem suam. Tunc Elisæus propheta mandat ei: Quid est quod scidisti vestem, quasi non sit Deus potens, qui mundet leprosum? Mitte illum ad me. Misit illum; cui advenienti ait propheta: ^b Vade in Jordanem, merge, et sanaberis.

14. Ille cœpit cogitare secum et dicere: Hoc est totum? Veni de Syria in terram Judæam, et dicitur mihi: Vade et descende in Jordanem, merge, et sanaberis; quasi flumina meliora non sint in patria mea. Dixerunt ergo ei servi: Domine, quare non facis verbum prophetæ? Magis fac et experire. Tunc

A ille ivit in Jordanem, mergit, et surrexit sanus (*IV Reg. v, 1 et seq.*).

15. Quid ergo significat? Vidisti aquam: sed non aqua omnis sanat (*De Consec., dist. 4, cap. Per aquam, § Non omnis*); sed aqua sanat, quæ habet gratiam Christi. Aliud est elementum, aliud consecratio: aliud opus, aliud operatio. ^c Aqua opus est, operatio Spiritus sancti est. Non sanat aqua, nisi Spiritus descenderit, et aquam illam consecraverit; sicut legisti quod cum Dominus noster Jesus Christus formam baptismatis daret, venit ad Joannem, et ait illi Joannes: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me!* Respondit illi Christus: *Sine modo. Sic enim decet nos implere* **353** *omnem justitiam* (*Matth. iii, 14, 15*). Vide quia ^d omnis justitia in baptismo constituta est.

B 16. Ergo quare Christus descendit, nisi ut caro ista mundaretur, caro quam suscepit de nostra conditione? Non enim ^e ablutio peccatorum suorum Christo necessaria erat, qui peccatum non fecit: sed nobis erat necessaria, qui peccato manemus obnoxii. Ergo si propter nos baptismum; nobis forma est constituta, fidei nostræ forma proposita est.

17. Descendit Christus, Joannes astabat qui baptizabat, et ecce quasi columba Spiritus sanctus descendit. Non columba descendit, sed quasi columba. Memento quid dixerim: Christus carnem suscepit, non stetit carnem; sed carnis filius veritatem, ^f veram carnem Christus suscepit: Spiritus autem sanctus non in veritate columbæ, sed in specie columbæ descendit de caelo. Ergo vidit Joannes, et credidit.

C 18. Descendit Christus, descendit et Spiritus sanctus (*De Consec., dist. 4, c. Per aquam, § Descendit*). Quare prior Christus descendit, postea Spiritus sanctus; cum forma baptismatis et usus hoc habeat, ut ante fons consecratur, et tunc descendat qui baptizandus est? Nam ubi primum ingreditur sacerdos, exorcismum ^g facit secundum creaturam aquæ, in-

^a Erās. et sequentes edit. *transit a terrenis ad cælestia; hoc est enim pascha, id est, transitus*; sic etiam Gratian. nisi quod pro *transit* habet *transitus est*: Amerb. vero, et mss. omnes ut in contextu.

^b Edit., *Vade, descende in Jordanem.*

^c *Aqua opus est, operatio Spiritus sancti est*, deerat in antiquis edit. atque in mss. non paucis: sed in edit. Rom. restitutum est, et in mss. pluribus reperitur. Opus autem hoc loco idem est, ac res naturalis seu elementum; nam alias effectum potius significat.

^d Diximus supra in præfatione hunc locum ex illis esse unum quibus Albertinus minister utitur, ut librum Ambrosio abjiciendum probet. Relata quippe hac ipsa Dominici expositione respondit, ita subdit: *At versus Ambrosius variis in locis hanc ipsam responsionem expendens, non sic inepte concludit. In cujus rei probationem locos nonnullos indicat, quorum et hic est ex Apol. David, cap. 8: Ad illud ergo perfectum tota intentione festinat; quo hanc ipsam responsionem expendens, non sic inepte concludit. In cujus rei probationem locos nonnullos indicat, quorum et hic est ex Apol. David, cap. 8: Ad illud ergo perfectum tota intentione festinat; quo hanc ipsam responsionem expendens, non sic inepte concludit. In cujus rei probationem locos nonnullos indicat, quorum et hic est ex Apol. David, cap. 8: Ad illud ergo perfectum tota intentione festinat; quo hanc ipsam responsionem expendens, non sic inepte concludit.*

^e Gill. in marg. et Rom. edit. in corp., *ablutio peccatorum*. At paulo infra, ubi omnes edit., *baptismi forma est constituta*; mss. præferunt *baptismum*, recentiores *baptismus*, nobis forma est constituta. Vide-

tur autem forma hic intelligi celebrandi sacramenti ratio et ordo, ut etiam infra num. 18.

^f Edit. cum mss. non paucis, *vere carnem*; ex his tamen aliquot omitunt, *carnem*; reliqui mss. exhibent, *veram carnem*. Rursus continuo post, ubi legebatur in edit. et mss. plurimis, *in specie columbæ, non in veritate columbæ, sed in specie*, etc.; in aliis aliquam multis iisque melioris ævi habetur ut in textu. Cæterum absunt e tractatu de Mysteriis, quæ de carne Dominica hic dicuntur, videnturque ad hæreticos aliquos a quibus ejusdem veritas negaretur, spectare. Quapropter cum verisimile sit jam extinctos fuisse veteres Cerdonis, Marcionisque discipulos, quos Christo Domino carnem phantasticam attribuisse ex Tertull. de Præscript. cap. 5, de Carne Christi cap. 4, et advers. Marcionem, et aliis discere est: crediderimus Auctorem fortassis alludere ad Manichæos vel potius ad Priscilianistas, quippe quo usque ad Leonis Magni tempora superstiti esse, atque eandem præcorum istorum heresiarcharum circa carnem Domini vesaniam tenuisse auctor est idem papa Epist. sua novæ edit. 15, cap. 4.

^g Omnes edit. ac mss. nonnulli, *facit, secundo super creaturam aquæ, invocationem postea, etc.*; alii mss. multo plures, *facit secundo creaturam aquæ invocationem, quidam per invocationem, etc.*; e. modius reliqui licet pauciores, ut in contextu.

vocationem postea et precem defert; ut sanctificetur fons, et adsit presentia Trinitatis æternæ: Christus autem ante descendit, secutus est Spiritus. Qua ratione? Ut non quasi ipse egere Dominus Jesus sanctificationis mysterio videretur: sed sanctificaret ipse, sanctificaret et Spiritus.

19. Ergo descendit in aquam Christus, et Spiritus sanctus sicut columba descendit (*Matth. III, 16*). Pater quoque Deus e cælo locutus est. Habes presentiam Trinitatis.

CAPUT VI.

In mari Rubro baptismi figuram præcessisse partium singularum accommodatione demonstratur. Idem quoque sed paucioribus verbis, ostenditur in diluvio: post quod absoluto primo sermone, sequens promittitur.

20. In mari autem Rubro figuram istius baptismatis existisse ait Apostolus dicens: **354** *Quia patres nostri omnes baptizati sunt in nube et in mari (1 Cor. x, 1, 2). Et subdidit: Hæc autem omnia in figura facta sunt illis (Ibid., 6): illis in figura, sed nobis in veritate. Tunc Moyses virgam tenebat, conclusus erat populus Judæorum; instabat Ægyptius cum armis ex una parte, ^a et ex altera parte mari claudebantur Hebræi; neque maria transire poterant, neque in hostem recurrere: murmurare cœperunt (*Exod. xiv, 21 et seq.*).*

21. Vide, non te provocet quia exauditi sunt. Etsi exaudivit Dominus, tamen culpa non carent, qui murmuraverunt. Tuum est ubi constringeris, credere C

Diversitatis autem causam in adverbio *secundum* arithmetica nota in cod. non paucis perperam brevitate sitam fuisse manifestum est. Aiqui *secundum* hic neque numeri neque ordinis adverbium est, sed tantum loci: ac plane idem significat ac prope, sive in proximo, ut pueri norunt. In memorandis autem baptismi ceremoniis non semper cum Sacram. S. Gregorii, neque cum gothico missali congruit, sed magis accedit ad missale vetus Gallic. itemque ad Sacram. etiam Gallic. quod nobis vulgavit Mabillonius. Qua de re jam nos aliquid in Præfatione ad hosce libros. ^a In cunctis edit. et mss. non paucis desiderantur, et ex altera parte: quæ verba e multis cod. aliis restitimus.

A quod evadas, non murmurare: invocare, rogare, non querelam expromere.

22. Tenebat virgam Moyses, et ducebat populum Hebræorum in nocte, in columna lucis, in die in columna nubis. Lux quid est nisi veritas; quia ^b apertum et plenum lumen effundit? Columna lucis quid est, nisi Christus Dominus, qui tenebras infidelitatis depulit, lucem veritatis et gratiæ spiritualis affectibus infudit humanis? At vero columna nubis est Spiritus sanctus. In mari erat populus, et præibat columna lucis: deinde sequebatur columna nubis, quasi umbratio Spiritus sancti. Vides quod per Spiritum sanctum et per aquam typum baptismatis demonstraverit.

23. In diluvio quoque fuit jam tunc figura baptismatis, et adhuc utique non erant mysteria Judæorum. ^c Si ergo hujus baptismatis forma præcessit, vides superiora mysteria Christianorum, quam fuerint Judæorum.

24. Sed interim secundum ^d fragilitatem vocis nostræ, et secundum temporis rationem satis ait hodie etiam de sacro fonte libasse mysteria. Crastina die, si Dominus dederit loquendi potestatem vel copiam, plenius intimabo. [Opus est ut sanctitas vestra aures paratas habeat, promptiorem animum; ut ea quæ nos colligere possumus de serie Scripturarum. et vobis intimaverimus, tenere possitis, ut habeatis gratiam Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Cui Trinitati perpetuum est regnum a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum.]

^b Mss. nonnulli, *apertum et planum.*

^c Omnes edit. ac plerique mss., *Sic ergo hujus bapt. forma præcessit. Vides ergo, etc.*; sed omnium antiquissimi nobiscum faciunt.

^d Hæc de fragilitate vocis querela videtur quidem iis, ut in Præfatione dictum est, nonnihil favere, qui hosce libros Ambrosio assertum eunt: verum e contrario ipsis haud parum adversatur, quod auctor iste suos auditores paulo infra, et lib. vi, cap. 5, compellans, *sanctitas*, inquit, *vestra aures*, etc. Quam locutionem Ambrosianam esse non facile isti probaverint, sicut nec incisas interrogationes passim insertas.

LIBER SECUNDUS.

355. CAPUT PRIMUM.

Resumit explicationem diluvii, quo figuratum esse asserit verum baptismum; ubi de aliis baptismis pauca subjungit.

1. In diluvio quoque figuram baptismatis præcessisse hesterno cœpimus ^a disputare. Quid est diluvium (*Gen. vii, 23*), nisi in quo justus ad seminarium justitiæ reservatur, ^b peccatum moritur? Ideo Do-

^a Rom. edit. sola, *disputare sermone. Nam quid, etc.* Sed nihilo deterius subintelligas *die*, quam *sermone*.

D minus ut vidit hominum pullulare delicta, justum solum cum sua progenie reservavit: aquam autem supra montes quoque exire præcepit. Et ideo in illo diluvio omnis corruptela carnis interiit, sola justus prosapia et forma permansit. Nonne hoc est diluvium, quod est baptismus; quo peccata omnia diluuntur, sola justus mens et gratia resuscitatur?

2. Multa sunt genera baptismatum, sed unum baptismus, clamat Apostolus (*Ephes. iv, 5*). Quare?

^b Non pauci mss., *peccator moritur. Et infra, sola justitiæ mens.*

Sunt baptismata gentium, sed non sunt baptis-mata. A quia pro te passus est. In ipso redimeris, in ipso salvaberis. Lavacra sunt, baptismata esse non possunt. Caro lavatur, non culpa diluitur; immo in illo lavacro contrahitur. Erant autem baptismata Judæorum, (Marc. vii, 8), alia superflua, alia in figura. Et figura ipsa nobis proficit, quia veritatis est nuntia.

CAPUT II.

Piscinæ Probativæ ab angelo commotæ, ac ei qui pri-mus in illam descendisset, sanitatem restituentis; itemque paralytici ad Christum responsio edisserun-tur.

3. Quid lectum est heri? " Angelus, inquit, secun-dum tempus descendebat in piscinam, et quoties-cumque descendisset angelus, movebatur aqua; et qui prior descendisset, sanabatur ab omni languore quocumque tenebatur. (Joan. v, 4) ^b Quod significat figuram venturam Domini nostri Jesu Christi.

4. Angelus quare? Ipse est enim magni consilii Angelus (Esai. ix, 6). Secundum tempus, quod ad horam novissimam servabatur; ut in occasu ipso diem deprehenderet, et differret occasum. Quoties-cumque ergo descendisset angelus, movebatur aqua. Dicis fortasse: Quare modo non movetur? Audi quare? Signa incredulis, fides credentibus (I Cor. xiv, 22).

5. Qui prior descendisset, sanabatur ab omni infirmitate. Qui est prior, tempore, an honore? Utrum-que intellige. Si tempore, prior qui descendisset, sanabatur ante, hoc est, de populo **356** Judæorum magis quam de populo nationum. Si honore, qui prior descendisset, hoc est, qui haberet Dei metum, studium justitiæ, ^c gratiam charitatis, castitatis affectum; ipse magis sanabatur. Tamen tunc tempo-ris unus sanabatur, tunc, inquam, temporis in figura qui prior descendisset, solus curabatur. Quanto ma-jor est gratia Ecclesiæ, in qua omnes salvantur, qui-cumque descendant?

6. Sed videte mysterium. Venit Dominus noster Jesus Christus ad piscinam, multi ægri jacebant. Et facile ibi multi ægri jacebant, ubi unus tantummodo curabatur. Deinde ^d ait ad illum paralyticum: *Descende.* Ait ille: *Hominem non habeo* (Joan. v, 7). Vide ubi baptizaris. Unde sit baptismum, nisi de cruce Christi, de morte Christi? Ibi est omne mysterium,

^a Hanc Evangelii lectionem intra paschalem octavam recitari consuevisse nulla liturgia, nec sacramentarium tradit. Hoc tamen forsitan innuitur in lib. de Mysteriis, ubi dicitur: *Ideo tibi dictum est, quia angelus Domini descendebat*, etc. Sed peculiaris hic usus esse potuit quarundam Ecclesiarum, vel inseri hæc verba baptismali cuiuspiam precectioni: et tunc dicendum esset ipso die paschatis habitum fuisse eundem sermonem, cui opinioni favere potest, quod in Gallensi cod. prænotatur: *Incipit prima die in pascha.*

^b Ita vet. edit. ac plerique mss. alii etiam non pauci, *Quod significat figura ventura Domini*, etc.: quæ lectio non omnino respuenda est, modo figura in sexto casu, et ventura in quarto plurali accipiatur. Sententiam vero mutavit edit. Rom. in hunc modum: *Quod in figuram venturi D. N. J. C. fiebat*: aperto sensu. Veruntamen auctoritate ac numero mss. ad-ducimur, ut antiquam lectionem præhabentes eodem

modo interpretemur, *quod significat, vel ut edit., si-gnificabat, figuram venturam D. N.*; quasi scriberetur, quod significabat præsentiam venturam D. N.: figura enim ac species plerumque inter se confunduntur, et speciem pro ipsa re seu exteriori rei conspectu sumi et supra ex Ambrosio annotavimus et ex variis Scripturæ locis asseri potest. Non tamen disimulandum est haberi in uno cod. Vat., *figuram venturi*, etc., haud incommode.

7. *Hominem, inquit, non habeo*; hoc est, quia per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuo-rum (I Cor. xix, 21). Non poterat descendere, non poterat salvari, qui non credebatur quod Dominus nos-ter Jesus carnem suscepisset ex Virgine. Illic autem qui opperiebatur mediatorem Dei et hominum, hominem Jesum Christum, exspectans eum de quo dic-tum est: *Et mittet Dominus hominem qui salvos faciat eos* (Esai. xix, 4); dicebat: *Hominem non habeo*; et ideo ad sanitatem meruit pervenire, quia credebatur in advenientem. Melior tamen et perfectior fuisset, si credidisset jam venisse quem sperabat esse venturum.

CAPUT III.

B Nonnullis ex historia Naaman enarratis, alias aliquot ejusdem sacramenti figuras præstringit.

8. Nunc vide singula. Diximus figuram præces-sisse in Jordane, quando Naaman leprosus ille mun-datus est. Puella illa ex captivis (IV Reg. v, 5) quæ est, nisi quæ speciem habebat Ecclesiæ, et figuram representabat? Captivus enim erat populus nationum, captivus erat, non dico captivitatem ^e sub hoste ali-quo populo constitutam: sed eam captivitatem dico quæ major est, quando diabolus cum suis sæve do-minatur imperio, et captiva sibi colla subjicit peccato-rum.

9. Ergo habes unum baptismum, aliud in diluvio, habes tertium genus, quando in mari Rubro baptizati sunt patres, habes quartum genus in piscina, quan-do movebatur aqua. Nunc te consulo utrum credere debeas quia habes **357** præsentiam Trinitatis in hoc baptismate, ^f quo baptizatur in Ecclesia.

CAPUT IV.

Alias duas baptismatis figuras; in ferro quod ad præces Elisæi natabit, nec non in fonte qui, misso ligno, dulcis factus est, proponit Auctor.

10. Idem itaque Dominus noster Jesus Christus in Evangelio suo dicit ad Apostolos: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19) Sermo hic Salvatoris est.

11. Dic mihi, o homo! Invocavit Elias de cælo ignem, et descendit ignis de cælo (III Reg. xviii, 38).

modo interpretemur, *quod significat, vel ut edit., si-gnificabat, figuram venturam D. N.*; quasi scriberetur, quod significabat præsentiam venturam D. N.: figura enim ac species plerumque inter se confunduntur, et speciem pro ipsa re seu exteriori rei conspectu sumi et supra ex Ambrosio annotavimus et ex variis Scripturæ locis asseri potest. Non tamen disimulandum est haberi in uno cod. Vat., *figuram venturi*, etc., haud incommode.

^c Mss. aliquot, *gratiæ charitatem.*

^d Mss. aliquot, *ait ad paralyticum: Vis sanus fieri? At ille: Hominem, etc.* Ex hoc autem loco contra auctorem hujus operis objectionem consilari in Præ-fatione diximus, quam consule.

^e Nonnulli mss., *sub hoste aliquo populo constituto*; reliqui et omnes edit. ut in textu, nisi quod in Rom. vox populo jugulata est.

^f Mss. Clarom., *quod baptizat Christus*; alii nonnulli, *quod baptizat Ecclesia.*

Invocavit Elisæus Domini nomen, et de aqua ferrum A
securis ascendit quod demersum fuerat (IV Reg. vi,
6). Ecce aliud genus baptismatis. Quare? Quia om-
nis homo ante baptismum quasi ferrum premitur
atque demergitur: ubi baptizatus fuerit, non tam-
quam ferrum, sed tamquam jam levior fructuosi li-
gui species elevatur. Ergo et hic figura altera. Secu-
ris erat qua cædebantur ligna. Cecidit manubrium de
securi, hoc est, ferrum demersum est. Filius pro-
phetæ nescivit quid faceret: sed hoc solum scivit,
ut rogaret Elisæum prophetam, et remedium postu-
laret. Tunc ille lignum misit, et ferrum levatum est.
Vides ergo quod in cruce Christi omnium hominum
levatur infirmitas?

12. Aliud, etsi non ordinem tenemus; quis enim
possit omnia gesta comprehendere Christi? sicut B
apostoli dixerunt (Joan. xxi, 25). Moyses cum venis-
set in desertum, et sitisset populus, et venisset ad
Merrha fontem, et bibere ^a vellet aquam: quia ubi
primum hausit, amaritudinem sensit, et cœpit bibere
non posse; ideo Moyses misit lignum in fontem, et
cœpit aqua quæ antea erat amara, dulcescere
(Exod. xv, 25 et seq.)

13. Quid significat, nisi quia omnis creatura cor-
ruptelæ obnoxia, aqua amara est omnibus. Etsi ad
tempus suavis est, etsi ad tempus jucunda; amara
tamen est, quæ non potest auferre peccatum. Ubi
biberis, sities: ubi potus cœperis suavitatem, iterum
amaritudinem senties. Amara ergo aqua: sed ubi cru-
cem Christi, ubi acceperis cœleste sacramentum, in-
cipit esse dulcis et suavis: et merito dulcis, ^b in qua C
culpa revocatur. Ergo si in figura tantum valuerunt
baptismata, quanto amplius valet. baptisma in veri-
tate?

CAPUT V.

*Ad preces sacerdotis adesse Trinitatem et colligit e su-
perioribus, et ex figuris corporeis quibus in Christum
atque in discipulos Spiritus sanctus illapsus dicitur,
confirmat.*

14. Nunc ergo consideremus. Venit sacerdos (De
Consec., dist. 4, cap. Venit sacerdos); precem dicit ad
fontem, invocat. **350** Patris nomen, præsentiam
Filii et Spiritus sancti: utitur verbis, ^c cœlestibus.
Cœlestia verba quæ? Christi sunt, quod baptizemus
in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Si ergo D
ad hominum sermonem, ad invocationem sancti ad-
erat præsentia Trinitatis, quanto magis ibi adest,
ubi sermo operatur æternus? Vultis scire quia de-
scendit Spiritus? ^d Audisti quia quasi columba de-

^a Ita mss. prope ad usum: edit. autem, *vellet, aquam ubi primum hausit, et amaritudinem sensit, et cœpit, etc.* Unde tamen Rom. delet utrumque et. Infra vero eadem sola post voces *corruptelæ obnoxia*, subjungit, ut: *Marath.*

^b M-s. aliquot, *in qua culpa revocatur*; cæteri ac vet. edit. *in aqua*, nisi quod nonnulli pro *in qua* corrupte habent, *in aqua vel in aquam*: at Rom. edit. pro *revocatur*, posuit *devoratur*.

^c Non pauci mss., *cœlestibus, quæ Christi sunt*: reliqui et edit. vet. ut in corpore: Rom. vero, *cœ-*

scendit (Matth. iii, 16). Quare quasi columba? Ut in-
creduli vocarentur ad fidem. In principio signum
debuisset esse, in posterioribus debet esse perfectio.

15. Accipe aliud: ^e Post mortem Domini nostri
Jesu Christi apostoli erant in uno loco, et orabant in
die pentecostes; et subito factus est magnus sonus,
quasi cum vi magna Spiritus ferretur, et visæ sunt
linguæ dispersæ, sicut ignis (Act. ii, 2, 3). Quid
hoc significat, nisi descensum Spiritus sancti, qui se
voluit incredulis etiam corporaliter demonstrare,
hoc est, corporaliter per signum, spiritualiter per sa-
cramentum? Ergo manifestum testimonium ejus ad-
ventus, nobis autem fidei jam prærogativa defertur;
quia in principio signa incredulis fiebant, nobis jam
in plenitudine Ecclesiæ ^f non signo, sed fide veritas
colligenda est.

CAPUT VI.

*Cum in homines mortis sententia propter peccatum lata
fuisse, baptismus ad eosdem resuscitandos inventus
œstruitur.*

16. Nunc disputemus quid sit quod dicitur bap-
tisma. Venisti ad fontem, descendisti in eum, atten-
disti summum sacerdotem, levitas et presbyterum
in fonte vidisti. Quid est baptismum?

17. In principio Deus noster hominem fecit, ut si
peccatum non gustaret, morte non moreretur. Pecca-
tum contraxit, factus est obnoxius morti, ejectus est
de paradiso. Sed Dominus qui sua vellet beneficia
permanere, et insidias omnes abolere serpentis, re-
scindere quoque omne quod nocuit; primum quidem
sententiam tulit in hominem: *Terra es, et in terram
ibis* (Gen. iii, 19); et morti hominem fecit obnoxium.
Erat divina sententia, solvi humana conditione non
poterat. Remedium datum est; ut homo moreretur,
et resurgeret. Quare? Ut illud quod ante damnatio-
nis loco cesserat, loco cederet beneficium. Quid illud
est nisi mors? Quæris quomodo? Quia mors inter-
veniens finem facit peccati. Quando enim morimur,
utique peccare desistimus. Satisfactum ergo senten-
tiæ videbatur, quia homo qui factus fuerat ut vive-
ret, si tamen non peccaret, incipiebat mori. Sed ut
Dei perpetua gratia perseveraret, mortuus est homo:
sed Christus invenit resurrectionem, id est, ut re-
dintegraret cœleste beneficium, quod fraude fuerat
serpentis amissum. Utrumque ergo **359** pro nobis;
quia et mors finis est peccatorum, et resurrectio na-
tura est reformatio.

18. Verum tamen ne in hoc sæculo diaboli fraus
vel insidiæ prævalerent, inventum est baptisma. De

*lestibus. Cœlestia verba quæ sunt? At in antiqua le-
ctione nihil mutandum, præter punctuationem, quæ
tamen retineri potest, modo verbum sunt semel sup-
pleas in hanc formam, Cœlestia verba sunt, quæ
Christi sunt, etc.*

^d Edit., *Audite quia quasi, etc.*

^e Quidam mss., *post ascensionem Domini, etc.*

^f Vet. edit. ac mss. aliquot, *non signa, sed fide*; Rom. edit., *non signa sed fidei*; melius mss. complures, *non signo, etc.*: quæ Latini quoque conjectura est.

quo baptisate audi quid dicat Scriptura, immo Filius Dei, quia Pharisæi qui noluerunt baptizari baptismum Joannis, consilium Dei spreverunt (*Luc. vii, 30*). Ergo baptismum consilium Dei est. Quanta est gratia, ubi est consilium Dei?

19. Audi ergo: nam ut in hoc quoque sæculo nexus diaboli solveretur, inventum est quomodo homo vivas moreretur, et vivus resurgeret. Quid est ^a vivus? Hoc est vita corporis vivens, cum veniret ad fontem, et mergeretur in fontem. ^b Quid est aqua, nisi de terra? Satis est ergo sententiæ cœlesti sine mortis stupore. Quod mergis, solvitur sententia illa: *Terra es, et in terram ibis* (*Gen. iii, 19*); impleta sententia, locus est beneficio remedioque cœlesti. Ergo aqua de terra, possibilitas autem vitæ nostræ non admittebat ut terra operiremur, et de terra resurgeremus. Deinde non terra lavat, sed aqua lavat; ideo fons quasi sepultura est.

CAPUT VII.

Tripticiæ interrogationis et immersionis exemplum in trina responsione Petri existisse. Quare cum tota Trinitas peccata dimittat, dicitur unum nomen esse in quo salvari nos oportet; et qua ratione Christo in baptismo commoriamur, atque ungamur in vitam æternam?

20. Interrogatus ^c es: Credis in Deum Patrem omnipotentem? Dixisti: Credo, et mersisti, hoc est, sepultus es. Iterum interrogatus es: Credis in Dominum nostrum Jesum Christum, et in crucem ejus? Dixisti: Credo, et mersisti; ideo et Christo es consepultus: quæ enim Christo consepelitur, cum Christo resurgit. Tertio interrogatus es: Credis et in Spiritum sanctum? Dixisti: Credo, tertio mersisti? ut multiplicem lapsum superioris ætatis absolveret trina confessio.

21. Denique ut vobis asseramus exemplum, sanctus apostolus Petrus posteaquam in passione **360** Domini lapsus videretur infirmitate conditionis humanæ; ^d qui antea negaverat, postea ut illum lapsum aboleret et solveret, tertio interrogatur a Christo, si Christum amaret; tunc ille dicit: *Tu nosti,*

^a Rom. edit. sola, *vivus moreretur, et vivus resurgeret.*

^b Nonnulli mss., *Ergo aqua est terra.*

^c Cum formæ a sacerdote pronuntiata: hic mentio non fiat, ambigere aliquis possit, num ipsius vicem ternæ illæ suppleverint interrogationes ac responsiones. Verum eam non fuisse prætermissam auctor infra satis indicat, ubi ait: *In uno autem nomine baptizari nos jussit, hoc est, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, etc.* Dicendum igitur non interpositas singulis immersionibus singulas interrogationes, sed omnes eisdem simul præmissas esse; quemadmodum fieri consuevisse discimus e Sacram. Gregor., Ordine Rom., Sacram. et Liturg. Gallic., Tertull. adv. Praxeam, Cyrillo Hieros. Catech. Mystag. 2, compluribusque aliis. Quocirca nihil aliud hoc loco designatur, nisi easdem interrogationes ac mersiones respondere sibi mutuo, non quidem celebrandi ordine, sed celebrantium, ut sic loquamur, intensione.

^d Rom. edit., *quia ter negaverat.*

^e Clarom. cod., *accipe sacramenta.* Et post pauca

Domine, quia amo te (*Joan. xxi, 15 et seq.*). Tertio dixit, ut tertio absolveretur.

22. Sic ergo peccatum dimittit Pater, sicut dimittit Filius, sic et Spiritus sanctus. In uno autem nomine baptizari nos jussit, hoc est, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Noli mirari quia dixit unum nomen ubi est, una substantia, una divinitas, una majestas. Hoc est nomen de quo dictum est: *In quo oportet omnes salvos fieri* (*Act. iv, 12*) In hoc nomine omnes salvati estis, redditi estis ad gratiam vitæ.

23. Clamat ergo Apostolus, sicut audistis in lectione præsentis: *Quoniam quicumque baptizatur, in morte Jesu baptizatur* (*Rom. vi, 3 et eq.*). Quid est in morte? Ut quomodo Christus mortuus est, sic et tu mortem degustes: quomodo Christus mortuus est peccato, et Deo vivit; ita et tu superioribus illecebris peccatorum mortuus sis per baptismatis sacramentum, et surrexeris per gratiam Christi. Mors ergo est, sed non in mortis corporalis veritate, sed in similitudine; cum enim mergis, mortis suscipis et sepulturæ similitudinem: crucis illius ^e accipis sacramentum, quod in cruce Christus pependit, et clavis confixum est ejus corpus. Tu ergo cum crucifigeris, Christo adhæres, clavis Domini nostri Jesu Christi adhæres; ne te diabolus possit abstrahere. Teneat te clavus Christi, quem revocat humanæ conditionis infirmitas.

24. Ergo mersisti (*De Consec. dist. 4, cap. Mersisti*), venisti ad sacerdotem: quid tibi dixit? ^f Deus, inquit, Pater omnipotens qui te regeneravit ex aqua et Spiritu sancto, concessitque tibi peccata tua, ipse te ungit in vitam æternam. Vide ubi unctus es: in vitam, inquit, æternam. Noli hanc vitam ^g illi vitæ anteferre. Verbi gratia, si exurgat inimicus aliquis, si velit tibi fidem tuam auferre, si minatur mortem, ut prævaricetur quisquam, vide quid eligas: ^h noli eligere illud in quo non es unctus, sed elige illud in quo unctus es; ut vitam æternam vitæ præferas temporali. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

pro Christo adhæres, legit *Christo aderis*, forte *adderis*, id est, adjungeris.

^f Hæc oratio in Sacram. Gregor. et Gallic. nec non in Missali quoque veteri Gallic. reperitur. Ex qua patet formam confirmationis, si tamen de illa hic agitur, deprecativam esse: quod etiam probare licet ex Tertull. lib. de Baptismo, ex Cypriano epist. 73, ex Hieron. Dial. advers. Lucif., August. lib. xv de Trinit., Isidoro lib. ii. de Offic. cap. 26, et lib. vi. Origin. cap. ult. atque aliis.

^g Lat. Latinius conjicit legendum, *ulli vitæ*: sed quorsum ea mutatione opus sit, non videmus.

^h Mss. prope universi, omissis *in quo non est unctus*, et postremis illis *per Christum*, etc., locum sic habent: *Noli eligere; Benig., negligere, illud: sed elige in quo unctus es, vitam, etc.* Sed cum lectionem nostram cod. Clarom. cunctæque edit. præferant, credibile est hic lacunam esse scriptoris veteris alicujus exemplaris, unde transcripti alii fuerunt, ascribendam.

LIBER TERTIUS.

361 CAPUT PRIMUM.

Quare in baptismo demersi ac vivificati recipiant unguentum in capite, et quid sit regeneratio : qua ratione etiam nos piscis in mari sæculi hujus imitari naturam oporteat ? Item de mysterio lotionis pedum, cujus licet usus in Ecclesia Romana non obtineat, utilitas haud parva declaratur.

1. Hesterno ^a die de fonte disputavimus, cujus species veluti quædam sepulcri forma est ; in quem, credentes in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, recipimur et demergimur et surgimus, hoc est, resuscitatur. Accipis autem ^b *μύρον*, hoc est, unguentum supra caput (*De Consec. dist. 8, c. Accepisti myst.*). Quare supra caput ? Quia sensus sapientis in capite ejus, Salomon ait (*Eccles. 11, 14*) ; friget enim sapientia sine gratia : ^c sed ubi gratiam acceperit sapientia, tunc opus ejus incipit esse perfectum. Hæc regeneratio dicitur.

2. Quid est regeneratio ? Habes in Actibus apostolorum (*Act. XIII, 33*), quod ille versiculus qui dicitur in psalmo secundo : *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, ad resurrectionem spectare videatur. Namque sanctus ^d apostolus Petrus in Actibus apostolorum sic interpretatus est, quod tunc quando resurrexit Filius a mortuis, Patris vox resultaverit : *Filius meus es tu, ego hodie genui te* (*Psal. 11, 7*). Unde et primogenitus a mortuis dicitur. Ergo resurrectio quid est, nisi quando de morte ad vitam resurgimus ? Sic ergo et in baptismo, quoniam similitudo mortis est, sine dubio dum mergis et resurgis, similitudo fit resurrectionis. Recte itaque secundum interpretationem apostoli Petri sicut illa resurrectio regeneratio fuit, ita et ista resurrectio regeneratio est.

3. Sed quid dicis quia in aquam mergis ? Ideo peregrinans, ideo te dubitatio tenet ? Legimus quidem :

^a Vocula *die* in mss. prope omnibus desideratur ; sed exstat in edit. omnibus : quod autem Rom. edit. *xpi de fonte*, subjunxerat *baptismatis*, id sine cujusquam suffragio fecerat.

^b Omnes edit. ac mss. longe plurimi, *mysterium, hoc est, unguentum* ; Gemel., Pratell. Cœnom. ac Teller. 1. præferunt partim *murrum*, partim *myrrum*, etc. Sed legendum *μύρον* eamque germanam lectionem esse nemo cordatus ibi indicias. At infra pro *sed ubi gratiam*, etc., mss. non pauci locum ita contrahunt : *sed ubi gratia cœperit esse perfecta, hæc regeneratio dicitur.*

^c Mss. non pauci, *sed ubi gratia cœperit esse perfecta, hæc regeneratio dicitur.*

^d Rom. edit. sola, *apostolus Paulus*. Et iterum sub finem hujus num., *interpretationem Apostoli sicut illa*, etc. Sed memorie lapsus malum auctori attribueret, quam corruptos omnes et mss. et vet. edit. existimare. Continuo vero post ubi omnes edit. ac mss. aliquot, *sicut illa resurrectio generatio fuit*, plures ac potiores habent, ... *regeneratio fuit*. Alteram autem partem mss. non pauci invertunt hoc modo, *ita et ista regeneratio resurrectio est* ; reliqui et cuncta : edit. ut in textu.

A *Producat terra ex se fructum germinantem* (*Gen. 11, 11*). Similiter et de aquis legisti : *Producant aquæ animalia* (*Ibid, 20*), et nata sunt animalia. Illa quidem in principio creaturæ : sed tibi reservatum est, **362** ut aqua te regeneret ad gratiam, sicut alia generavit ad vitam. Imitare illum piscem qui minorem quidem adeptus est gratiam ; tamen debet tibi esse miraculo. In mari est, et super undas est : in mari est, et super fluctus natat. In mari tempestas furit, stridunt procellæ : sed piscis natat, non demergitur ; ^e quia natare consuevit. Ergo et tibi hoc sæculum mare est. Habet diversos fluctus, undas graves, sevas tempestates. Et tu esto piscis, ut sæculi te unda non mergat. Pulchre autem Pater dicit ad Filium : *Ego hodie genui te* (*Psal. 11, 7*), hoc est, quando B redemisti populum, quando ad cœli regnum vocasti, quando implesti voluntatem meam, probasti meum esse te Filium.

4. Ascendisti de fonte, quid secutum est ? Audisti lectionem. ^f Succinctus summus sacerdos, licet enim et presbyteri fecerint, tamen exordium ministerii a summo est sacerdote. Succinctus, inquam, summus sacerdos pedes tibi lavit. Quod est istud mysterium ? Audisti utique quia Dominus cum lavisset discipulis aliis pedes, venit ad Petrum, et ait illi Petrus : *Tu mihi lavas pedes* (*Joan. XIII, 8*) ? Hoc est, tu dominus servo lavas pedes ? tu immaculatus mihi lavas pedes ? tu auctor cœlorum mihi lavas pedes ? Habes hoc et alibi : *Venit ad Joannem, et ait illi Joannes : Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (*Matth. III, 14*) ? Ego sum peccator, et tu venis ad me peccatorem, ut tua quasi peccata deponas, qui peccatum non feceris ? Vide omnem justitiam, vide humilitatem, vide gratiam, vide sanctificationem : *Nisi laveris, inquit, tibi pedes, non habebis mecum partem.*

5. Non ignoramus quod ^g Ecclesia Romana hanc

^e Clarom. cod., *quia natura consuevit*. Hic autem locus ex illis unus est, quem subsannarunt heterodoxi. Sed illi discant ab Augustino Dei opera communia et quotidiana admirationem per se tantam mereri, quantam maxime extraordinaria.

^f Gill. et Rom. edit., *Succinctus est summus sacerdos*. Amerb. et Eras., *Succinctus est sacerdos* : cuncti autem mss. omittunt verbum *est*, plurimi etiam in quibus et antiquissimi adjectivum hic atque infra *summus* et *summo* non agnoscunt. Attamen usitatum erat istis sæculis, ut episcopus summi sacerdotis, ac episcopatus summi sacerdotii nomine vocarentur. D Primi exempla in Exposit. *Psal. cxviii, serm. 2, et lib. de Mysteriis cap. 2, num. 6*, præbet Ambrosius : secundi probatio est in ejus vita apud Paulinum ; hic enim ait : *Flebat amarissime quotiescumque forte nuntiatum illi fuerat de cujuscumque obitu sacerdotis... quia difficile esset invenire virum, qui summo sacerdotio dignus haberetur*. Iterum autem hoc ipso loco, ubi omnes edit. pluresque mss., *exordium ministerii*, alii mss. exhibent, *consummatio ministerii*. Minus commode.

^g Quæ de hoc ritu lib. de Mysteriis cap. 6. memorantur, hoc loco explicantur paulo fusius. Etenim

consuetudinem non habeat, cuius typum in omnibus A sequimur et formam : hanc tamen consuetudinem non habet, ut pedes lavet. Vide ergo, forte propter multitudinem declinavit. Sunt tamen qui dicant et excusare conentur, quia hoc non in mysterio faciendum est, non **363** in baptisate, non in regeneratione : sed quasi hospiti pedes lavandi sint. Aliud est humilitatis, aliud sanctificationis. Denique audi quia "mysterium est et sanctificatio : *Nisi laveris tibi pedes, non habebis mecum partem* (Joan. XIII, 8). Hoc ideo dico, non quod alios reprehendam, sed mea officia ipse commendem. In omnibus cupio sequi Ecclesiam Romanam : sed tamen et nos homines sensum habemus ; ideo quod alibi rectius servatur, et nos rectius custodimus.

6. Ipsum sequimur apostolum Petrum, ipsius in hæremus devotioni. Ad hoc Ecclesia Romana quid respondet ? Utique ipse auctor est nobis hujus assertionis Petrus apostolus, qui sacerdos fuit Ecclesie Romanæ. Ipse Petrus ait : *Domine, non solum pedes, sed etiam manus et caput* (Ibid., 9). Vide fidem. Quod ante excusavit, humilitatis fuit : quod postea ^b obtulit, devotionis et fidei.

7. Respondit illi Dominus, quia dixerat manus et caput : *Qui lavit, non necesse habet iterum lavare, nisi ut solos pedes lavet* (Ibid., 10). Quare hoc ? Quia in baptisate omnis culpa diluitur. Recedit ergo culpa : sed quia Adam supplantatus a diabolo est (Gen. III, 6), et venenum ei effusum est supra pedes, ideo lavas pedes ; ut in ea parte in qua insidiatus est serpens, majus subsidium sanctificationis accedat, quo postea te supplantare non possit. Lavas ergo pedes, ut laves venena serpentis. Ad humilitatem quoque proficit, ^c ut in mysterio non erubescamus, quod dedignamur in obsequio.

CAPUT II.

Baptisatum consignari Spiritu sancto, ad quem cum

istius instituti causam, nimirum Dominicæ humilitatis quæ in præmissa Evangelii lectione proposita fuerat, imitationem, ejusdemque veluti proprium effectum, scilicet concupiscentiæ debilitationem, perstrinxisse auctor minime contentus, præterea non ordinem solum quo ab episcopo presbyterisque perficiebatur, aperit, verum etiam confutat Rom. Ecclesiam, in qua ille mos non servabatur. Cæterum interpretationem illam qua Romani locum evangelicum de lavandis peregrinorum pedibus asserabant intelligendum, haud eo sensu ab aliis admissam constat, ut eam putarent in baptisate omitti posse, sed ut baptisatis imponeretur pedes peregrinorum lavandi necessitas. Vide in Append. serm. S. August. pag. 288, tertium ex illis quos e cod. Remig. sub Augustini titulo Sirmondus ediderat ; item Cæsarii sermonem qui ejusdem Append. 257 numeratur ; sicut et alios duos Anonymi ibidem editos, nempe 149 et 158, quorum prior eidem lotioni non modo leviam, sed lethalia quoque peccata remittendi vim attribuit. Porro consuetudinem pedum in baptismo eluendorum in Gallicanis ecclesiis etiam obtinuisse discimus e Missalibus Gothico pag. 249, et Gallicano veteri pag., quæ Mabillonius noster evulgavit. Ab his quoque non abluunt aliud Missale in *Itinere Italico* ab eodem editum, nisi quod eandem ablutionem collocat post datam vestem candidam. Hæc autem ablutio

Aspectent omnes virtutes, quodam tamen præcipuo jure septem pertinent : eidem baptisato ubi ad altare accesserit, oculos cæci in Joannis Evangelio descripti instar, luto liniri, per quod peccatorum confessio significatur : quo loco iis qui peccatores esse se negant, confutatis, oculos hac impositione luti ad videnda spiritalia aperiri demonstrat.

8. Sequitur spiritale signaculum quod audistis hodie legi (De Consec., dist. 4, c. Accepisti, § Sequitur) ; quia post fontem superest ut perfectio fiat ; quando ad invocationem sacerdotis Spiritus sanctus infunditur, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii atque virtutis, Spiritus cognitionis atque pietatis, Spiritus sancti timoris : ^d septem quasi virtutes Spiritus (Esai. XI, 2).

9. Et omnes quidem virtutes ad Spiritum pertinent : sed istæ quasi cardinales sunt, quasi principales. Quid enim tam principale, quam pietas ? **364** quid tam principale, quam cognitio Dei ? quid tam principale, quam virtus ? quid tam principale, quam consilium Dei ? quid tam principale, quam timor Dei ? sicut timor sæculi infirmitas, ita timor Dei magna est fortitudo.

10. Istæ sunt septem virtutes quando consignaris. Nam ut ait Apostolus sanctus : *Quia multiformis est, inquit, sapientia Dei nostri* (Ephes. III, 10). Et ut multiformis est sapientia Dei, ita multiformis est Spiritus sanctus, qui habet diversas variasque virtutes. Unde et Deus virtutum dicitur : quod aptari potest Patri et Filio et Spiritui sancto. Sed hoc alterius disputationis, alterius est temporis.

11. Post hæc quid sequitur ? Venire habes ad altare (Ps. LXXX, 5). ^e Quoniam venisti, videre habes quæ ante non videbas, hoc est, mysterium quod legisti in Evangelio ; si tamen non legisti, certe audisti. Cæcus obtulit se Salvatori ut curaretur : et ille qui alios verbo tantum et sermone curabat, et

cum aliquamdiu viguisset in Hispania, a conc. Eliber. can. 48 sublata est. Quod ad Africanam Ecclesiam August. epist. 54, num. 40, et epist. 55 num. 35, non pauca tradit quæ spectant ad eandem ceremoniam : ex quibus quantum Ecclesia illa ab Ambrosiana vel Gallicana in hoc dissideret, cognoscere est. Berosus in Ceremoniali Ambrosiano ejusdem usum lotionis quo tempore scribebat, necdum intercidisse testificatur.

^a Mss. Clarom., *mysterium est sanctificationis.*

^b Omnes edit., *se obtulit* ; omnes mss., *obtulit*, supple *pedes*, etc. Ibid. etiam, ubi cunctæ edit. ac plures mss., *devotionis et fidei*, alii nonnulli præferunt, *devotio fidei.*

^c Clar. cod., *ut in ministerio non erubescas* : continuo vero post *pro quod non dedignamur*, ut erat in omnibus edit. et ms. Clarom., sublata negatione in mss. legimus, *quod dedignamur*. Et hauc veram lectionem esse perspicuum est.

^d Mss. aliquot, *septem virtutes quasi septem spiritus.*

^e Ita edit. omnes et mss. plerique : duo tamen legunt, *qui modo venisti* ; alii totidem, *quo ante non venisti*. Quæ lectio multum arripet. Infra vero ubi edit. ac plures mss., *si tamen non legisti*, negatio non desideratur in mss. haud paucis. Postremo quod subjicitur de cæco, id in libello de Mysteriis plane retinetur.

refundebat imperio lumen oculorum ; tamen in libro Evangelii qui scribitur secundum Joannem, qui vere præ cæteris vidit magna mysteria, et designavit, et declaravit ; mysterium hoc in illo voluit præfigurare. Omnes quidem sancti evangelistæ, omnes apostoli præter proditorem, omnes sancti ; tamen sanctus Joannes qui ultimus scripsit Evangelium, quasi necessarius requisitus et electus a Christo, majore quadam tuba fudit æterna mysteria. Quidquid locutus est, mysterium est. Alius dixit cæcum curatum, dixit Matthæus, dixit Lucas, dixit Marcus : solus Joannes quid ait ? *Tulit lutum, et linivit super oculos ejus, et dixit ei^a : Vade in Siloam. Et exurgens ivit, et lavit, et venit videns (Joan. ix, 6, 7).*

12. Considera et tu^b oculos cordis tui. Videbas quæ corporalia sunt, corporalibus oculis : sed quæ sacramentorum sunt, cordis oculis adhuc videre non poteras. Ergo quando^c dedisti nomen tuum, tulit lutum, et linivit super oculos tuos. Quid significat ? Ut peccatum tuum fatereris, ut conscientiam tuam recognosceres, ut pœnitentiam ageres delictorum, hoc est, sortem humanæ generationis agnosceres. Nam etiamsi non constet peccatum, qui venit ad baptismum, tamen hoc ipso implet confessionem omnium peccatorum, quod baptizari petit, ut justificetur, hoc est, ut a culpa ad gratiam transeat.

^a Omnes edit. ac mss. nonnulli, *Vade, lava in Siloam. Et post pauca, oculis cordis tui* : utrobique autem alii mss. multo plures ac probatiores, ut in contextu.

^b Edit., *oculis cordis tui.*

^c Nomen suum catechumeni dabant ad baptismum, qui in competentium ordinem admittebantur. Quod autem addit de contendis priusquam baptizarentur, peccatis ; eam olim fuisse consuetudinem observatum est in Expos. Evang. sec. Lucam, lib. vi, col. 1383. Et hinc intelligi potest Ambrosiani ingenii non omnino esse, quod auctor eam confessionem omnino posse infra significat. Nam quamvis vera sit illa opinio, quemadmodum post doct. Angelicum in p., q. 8, art. 6, docent theologi ; Ambrosium tamen qui ex usu veterum aliorum Patrum ad hujusmodi præparationem suos hortari consueverat, aliquid dicturum unde ab eadem avocari possent, non admodum lit

13. Nolite otiosum putare. Sunt quidam, scio certe aliquem fuisse qui diceret, cum illi diceremus : In hac ætate magis baptizari debes, dicebat ille : Quare baptizor ? Peccatum non habeo. **365** Numquid peccatum contraxi ? Hic lutum non habuit, quod ei Christus^d non leverat, hoc est, non ei aperuerat oculos ; nullus enim homo sine peccato.

14. Ergo agnoscit se hominem, qui confugit ad baptismum Christi. Itaque et tibi imposuit lutum, hoc est, verecundiam, prudentiam, considerationem fragilitatis tuæ ; et dixit tibi : *Vade in Siloam. Quid est Siloas ? Quod interpretatur, inquit, missus, hoc est : Vade ad illum fontem in quo crux Domini prædicatur : vade ad illum fontem in quo omnium Christus redemit errores.*

366 15. Isti, lavisti, venisti ad altare, videre cœpisti, quæ ante non videras ; hoc est, per fontem Domini et prædicationem Dominicæ passionis tunc aperti sunt oculi tui : qui ante corde videbaris esse cæcatus, cœpisti lumen sacramentorum videre. Ergo, fratres dilectissimi, venimus usque ad altare, ad tractatum uberiores. Et ideo^e quia id temporis est, disputationem integram non possumus incipere : quia prolixior tractatus est, satis sit quod dictum est hodie ; et crastina die, si Domino placet, de sacramentis ipsis tractabimus.

C credibile. Immo vero cum sensus totius loci is videatur, tingendos non alio modo peccata sua confiteri solitos, quam quod confugiendo ad remedium, ægrotos se atque sancios tacita quadam et implicita confessione declarabat ; hoc satis aperte probari arbitramur hæc homilia alibi quam in Ecclesia Mediolanensi habitas esse.

^d Vet. edit. et mss. aliquot, *non leverat* ; melius edit. Rom. et codex Teller. alter, *non liniverat* ; optime vero mss. reliqui, *non leverat*. Quod autem post duos versus pro *confugit ad baptismum*, ultimæ Paris. edit. substituerant *constrigit ad baptismum*, i. e. hoc a cæteris edit. ac mss. omnibus desciverant. Sed illud operarum peccatum fuit.

^e Clarom. solus, et per correct. sed eadem manu, *quia temporis non est disputationem integram incipere.*

LIBER QUARTUS.

365 CAPUT PRIMUM.

Secundum veteris legis Tabernaculum, et quæ moris erat ibi servari, ad baptisterium baptismique effectus adaptantur.

1. In veteri Testamento sacerdotes frequenter in primum tabernaculum intrare consueverant : in secundum tabernaculum semel in anno summus intrabat sacerdos (*Levit. xvi, 2 et seq.*). Quod evidenter ad Hebræos recolens, seriem veteris Testamenti explanat apostolus Paulus (*Hebr. ix, 1 et seq.*). Erat autem in secundo tabernaculo manna, erat etiam virga Aaron quæ aruit, et postea reffloruit, erat et thymiamaterium.

D 2. Quo spectat hoc ? Ut intelligatis quid sit secundum tabernaculum, in quod vos introduxit sacerdos, in quod semel in anno summus sacerdos intrare consuevit, hoc est, ad baptisterium, ubi virga Aaron floruit (*Num. xvii, 8*). Ante arida erat, postea reffloruit : et tu aridus eras, et cœpisti in fonte irriguo refflorescere. Arueras peccatis, arueras erroribus atque delictis : sed fructum jam afferre cœpisti, plantatus secus decursus aquarum.

3. Sed forte dicas : Quid hoc ad popululum, si virga sacerdotis aruerat, et reffloruit ? Populus ipse quis est nisi sacerdotalis ? Quibus dictum est : *Vos autem genus electam, regale sacerdotium, gens sancta, ut sit apostolus Petrus (I Petr. ii, 9)*. Unusquisque ungitur

in sacerdotium, ungitur et in regnum : sed spiritale A regnum est, et sacerdotium spiritale.

4. In secundo quoque tabernaculo est thymiama-terium (Hebr. ix, 4), quod bonum odorem flagrare consuevit ; ita et vos jam bonus odor Christi estis, jam ^a nulla in vobis sors delictorum, nullus odor gravioris erroris.

CAPUT II.

Humanam in baptismo conditionem admirationi esse ipsi Angelis ; hanc enim per illum ad innocentiae ac juventutis gratiam revocari.

5. Sequitur ut veniatis ad altare. Cœpistis venire : spectarunt angeli, viderunt vos **366** advenientes, et humanam conditionem illam, quæ ante peccatorum tenebroso squalore sordebat, aspexerunt subito refulgere. Ideoque dixerunt : *Quæ est hæc quæ ascendit a deserto dealbata* (Cant. viii, 5) ? Mirantur ergo et angeli. Vis scire quia mirantur ? Audi ergo apostolum ^b Paulum dicentem ea nobis esse collata, quæ concupiscunt et angeli videre (I Petr. i, 12). Et iterum : *Quod oculus non vidit, nec auris audivit.... quæ præparavit Deus diligentibus se* (I Cor. ii, 9).

6. Deinde quid acceperis recognosce. Sanctus David propheta hanc gratiam in figura vidit et concupivit. Vis scire quia concupierit ? Iterum audi dicentem : *Asperges me hyssopo, et mundabor : lavabis me, et super nivem dealbabor* (Ps. l, 9). Quare ? Quia nix, quamvis sit candida, cito aliqua sorde nigrescit atque corrumpitur : ista gratia quam accepisti, si teneas quod accepisti, erit diuturna atque perpetua.

7. Veniebas ergo desiderans ad altare, utpote qui tantam gratiam videras ; veniebas desiderans ad altare, quo acciperes sacramentum. Dicat anima tua : *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificavit juventutem meam* (Ps. xlii, 4). Deposuisti peccatorum senectutem, sumpsisti gratiæ juventutem : hoc præstiterunt tibi sacramenta cœlestia. Denique iterum audi dicentem David : *Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua* (Ps. cii, 5). Bona aquila esse cœpisti, quæ cœlum petis ; terrena fastidis. Bonæ aquilæ circa altare : *Ubi enim corpus, ibi et aquilæ* (Matth. xxiv, 28). Forma corporis altare est, et corpus Christi est in altari : aquilæ vos estis, renovatæ ablutione delicti.

CAPUT III.

Ostensurus auctor sacramenta nostra quam Judæorum tum antiquiora tum diviniore esse, priorem partem conficit instituta inter Melchisedech atque Abraham

^a Gill. ac Rom. edit. et mss. Tell. alter, *nullæ in vobis sordes* ; alii aliquot, *nulla in vobis sordes* : reliqui multo plures potioresque, sicut et Amerb. atque Eras. edit., *nulla in vobis sors*. Bona lectio, et quam jam tom. i, col. 61, in Ambrosio annotavimus, et sæpius annotare si visum esset, in promptu fuit. Unde colligas aut hunc auctorem Ambrosianorum librorum maxime studiosum, aut utrumque non multum diversis vixisse locis ac temporibus.

comparatione ; ubi illum et mysteriorum nostrorum auctorem et Christi figuram existisse planum facit.

8. Venisti ad altare, vidisti sacramenta posita super altare, et ipsam quidem **367** miratus es creaturam ; tamen creaturam solemnem et notam.

9. Forte aliquis dixerit : Judeis Deus tantam gratiam ^e præstitit, manna illis pluit e cœlo (Exod. xvi, 15) : quid plus dedit fidelibus suis, quid plus tribuit iis quibus plus promisit ?

10. Accipe quæ dico, anteriora esse mysteria Christianorum quam Judæorum, et diviniore esse sacramenta Christianorum quam Judæorum. Quomodo ? Accipe. Judæi quando esse cœperunt ? Ex Juda utique pronepote Abraham : ^d aut, si vis et sic intelligere, ex Lege, id est quando Judæi Legem accipere meruerunt. Ergo ex pronepote Abraham Judæi dicti sunt, aut a tempore sancti Moysis. Et si tunc Deus Judæis murmurantibus manna pluit e cœlo, tibi autem sacramentorum horum figura præcessit, quando Abraham erat, quando vernaculos trecentos ^e decem et octo collegit, et tibi persecutus est adversarios, de captivitate eruens nepotem suum ; tunc victor venit, occurrit illi Melchisedech sacerdos, et obtulit ei panem et vinum (Gen. xiv, 18). Quis habuit panem et vinum ? Abraham non habuit. Sed quis habuit ? Melchisedech. Ipse ergo auctor sacramentorum (Hebr. vii, 1 et seq.). Quis est Melchisedech ? Qui significatur rex justitiæ, rex pacis. Quis est iste rex justitiæ ? Numquid homo quisquam potest rex esse justitiæ ? Quis ergo rex justitiæ, nisi justitia Dei, qui est Dei pax, Dei sapientia ? Qui potuit dicere : *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joan. xiv, 27).

11. Ergo primo intellige sacramenta hæc quæ accipis, anteriora esse quam sint Moysi sacramenta, quæcumque Judæi habere se dicunt ; et prius cœpisse populum Christianum, quam cœpisse populum Judæorum : sed nos in prædestinatione, illum in nomine.

12. Obtulit ergo Melchisedech panem et vinum. Quis est Melchisedech ? *Sine patre, inquit, sine matre, sine generationis ordine, neque initium dierum, neque finem vitæ habens* : hoc habet ad Hebræos epistola. Sine patre, inquit, et sine matre est. Similis cui ? Filio Dei. Sine matre **368** natus est Dei Filius generatione cœlesti, quia ex solo Deo Patre natus est : et iterum sine patre natus est, quando natus ex Virgine est ; non enim ex virili semine generatus est : sed natus de Spiritu sancto (Matth. i, 20) et virgine Maria, utero editus virginali, similis per omnia Filio Dei. Sacerdos quoque erat Melchisedech.

^b Istic ut alibi non semel auctorem sefellit memoria.

^c Cod. Clarom., *præstitit ut manna illis plueret.*

^d Omnes edit. ac mss. nonnulli, *aut, si vis, et sic intellige, ex Lege quam Judæi accipere meruerunt* : reliqui magno numero, ut in textu.

^e Nonnulli mss., *decem et novem collegit, et ipse, et persecutus est.*

deh; quia et Christus sacerdos, cui dicitur: *Tu es A* sacerdos, de pane fit ^b caro Christi. Hoc igitur astruimus. Quomodo potest qui panis est, corpus esse Christi? Consecratione. Consecratio autem quibus verbis est, cujus sermonibus? Domini Jesu. Nam et reliqua omnia ^c quæ dicuntur in superioribus, a sacerdote dicuntur, laudes Deo deferuntur, oratio petitur pro populo, pro regibus, pro cæteris: ubi venit ut conficiatur venerabile sacramentum, jam non suis sermonibus utitur sacerdos, sed utitur sermonibus Christi. Ergo sermo Christi hoc conficit sacramentum.

CAPUT IV.

Ut persuadeat hoc sacramentum divinius habendum quam manna, ex pane ipsummet Christi corpus ejusdem Christi sermone fieri asseverat: quod postquam allatis variis effectibus, quibus ejusdem sermonis efficacitas claret, confirmavit; cur sanguis sub aliena specie detur, causam reddit.

13. Ergo auctor sacramentorum quis est, nisi Dominus Jesus? De cælo ista sacramenta venerunt; consilium enim omne de cælo est. Vere autem magnum et divinum miraculum quod populo pluit Deus manna de cælo, et non laborabat populus, et manducabat.

14. Tu forte dicis: ^a Meus panis est usitatus. Sed panis iste panis est ante verba sacramentorum (*De Consec., dist. 2, c. Panis est*): ubi accesserit conse-

^a Nasci possunt hinc duæ quæstiones, altera ex voce *meus*, altera ex voce *usitatus*. Nam jure quærat aliquis, an propterea *meus* dicatur a neophyto, quia eundem ipse obtulisset? Quod sane palam faceret auctorem illum neuitquam sedisse Mediolani, quandoquidem in ea civitate neophyote ante octavam sui baptismatis panem a sacerdote consecrandum offerre non consuevisse to. 1, ad Præfat. Expos. in psalm. cxviii, observatum est. Deinde rogabit nec immerito, num *panis usitatus* hoc loco idem sit ac fermentatus? In cibis enim quotidianis non alium ferme adhibemus quam fermentatum. Hæc erat opinio Jac. Sirmondi et cardinalis Bonæ, doctiss. hominum, contra quos tamen Mabillonius Dissert. de Azymo, pag. 88 et 131, tuetur oppositam, et panem azymum etiam quandoque dici communem atque usitatum Rupertj astruit auctoritate. Sed ut difficultas utraque resolvatur, adverte neophyti mysteria sacra, quæ sibi prius ignota fuerant, primum aspicientis hæc verba esse: *Meus panis est usitatus*; proindeque ipsi non alium legitimum sensum tribui posse præter illum: Oculi mei hoc mihi renuntiant, nempe talem hunc esse panem, quali quotidie victito, non autem aliud; quod ad neutram propositarum difficultatum facere liquido patet. Etenim ut ab eone an ab alio fuerit oblatu, non hic agitur; ita etiam panis fermentatus azymusve sit, statim e primo conspectu ejus non distinguitur. Quid vero si fermentatus cum azymo mixtus fuerit? Certe Chronicon Datii, si qua inscriptioni fides, Mediolanensis episcopi Ambrosio hunc morem attribuit: sed illud opus jure pseudonymum haberi manifestum est.

^b Mss. non pauci, et cum his Lanfrancus atque Algerus, fit *corpus Christi*; mss. tamen alii, et omnes edit., fit *caro Christi*. Rursus autem verba sequentia ita citat B. Algerus, ut omisso integro versu ista subnectat, *Consecratio igitur*: sed quæ continuo post ex hoc capite referuntur ab eodem Algero, locum contractius propositum esse clare ostendunt. Mss. autem et edit. hoc uno discrepant inter se, quod in multis illorum habetur *astruimus*, et vox *consecratione* prætermittitur, atque in pluribus legas *Consecratio autem*: edit. vero inter se conveniunt, nisi quod veteres interpungebant ad eum modum: *Hoc igitur astruimus, quomodo potest qui panis est, corpus esse Christi consecratione. Consecratio igitur, etc.* Minus concinne.

^c Omnes edit. ac mss. undecim omittunt, in superioribus, a sacerdote dicuntur: quæ nos aliorum codicum, maxime vero Benig. et Clarom: auctoritate restituumus. At consequenter pro, *laudem Deo dese-*

runt: *oratio præmittitur*, quod habetur in edit. Rom. aliæ quidem et mss. omnes exhibent, *laus Deo defertur*: sed in sequenti membro inter se trifariam dividuntur. Etenim vet. edit. ac quidam mss. legunt, *oratione petitur*; cod. Gemet., Prætel., Alnet. ac Teller., *oratio petit*; postremo Benig., Remen., Clarom., Sorb. et Colbert., *oratio petitur*; quam lectionem ob trium cod. antiquitatem ita præferimus, ut aliarum neutri derogemus. Observandum autem obiter missæ præfationem, ut loquuntur, ac sacrum trisagion per voces, *laus Deo defertur*: sequentem vero preceationem, quam primam canonis vocitamus, per illas, *oratio petitur*, significari. Nec sane obstat quod scripsit auctor *pro regibus*, non pro imperatoribus. Nam præterquam quod rex pro imperatore apud bonos auctores et Ambrosium ipsum repetimus; forte usurpavit hoc vocabulum, ut Pauli elocutioni I Timoth. ii, 4, magis accederet. Annotabimus præterea canonem a Gregorio M. lib. vii, epist. 7, indict. 2, et Cypriano lib. de Unit. Eccl. preceam vocari; nec non preceam inter ac orationem ab Augustino epist. 149 edit. novæ constitui hoc discriminis, ut quæ consecrationem præcedunt, preceationes: quæ vero illam sequuntur, orationes dici Ecclesiasticus mos voluerit. Sed huncce auctorem in singulis vocibus exactum non esse neuitquam mirabitur, qui canonis quem refert, integras orationes animadvertit ab eo prætermittas.

15. Quis est sermo Christi: Nempe is quo facta sunt omnia. Jussit Dominus, et factum est cælum: jussit Dominus, et facta est terra: jussit Dominus, et facta sunt maria. Jussit Dominus, et omnis creatura generata est (*Gen. 1, 1 et seq.*). Vides ergo ³⁶⁹ quam operatorius sit sermo Christi. Si ergo tanta vis est in sermone Domini Jesu, ut inciperent esse quæ non erant, ^d quanto magis operatorius est, ut

runt: *oratio præmittitur*, quod habetur in edit. Rom. aliæ quidem et mss. omnes exhibent, *laus Deo defertur*: sed in sequenti membro inter se trifariam dividuntur. Etenim vet. edit. ac quidam mss. legunt, *oratione petitur*; cod. Gemet., Prætel., Alnet. ac Teller., *oratio petit*; postremo Benig., Remen., Clarom., Sorb. et Colbert., *oratio petitur*; quam lectionem ob trium cod. antiquitatem ita præferimus, ut aliarum neutri derogemus. Observandum autem obiter missæ præfationem, ut loquuntur, ac sacrum trisagion per voces, *laus Deo defertur*: sequentem vero preceationem, quam primam canonis vocitamus, per illas, *oratio petitur*, significari. Nec sane obstat quod scripsit auctor *pro regibus*, non pro imperatoribus. Nam præterquam quod rex pro imperatore apud bonos auctores et Ambrosium ipsum repetimus; forte usurpavit hoc vocabulum, ut Pauli elocutioni I Timoth. ii, 4, magis accederet. Annotabimus præterea canonem a Gregorio M. lib. vii, epist. 7, indict. 2, et Cypriano lib. de Unit. Eccl. preceam vocari; nec non preceam inter ac orationem ab Augustino epist. 149 edit. novæ constitui hoc discriminis, ut quæ consecrationem præcedunt, preceationes: quæ vero illam sequuntur, orationes dici Ecclesiasticus mos voluerit. Sed huncce auctorem in singulis vocibus exactum non esse neuitquam mirabitur, qui canonis quem refert, integras orationes animadvertit ab eo prætermittas.

^d Ita vet. edit. ac mss. excepto cod. Illid. ubi, *quanto magis... quæ erant*, totum omittitur: ultimam vero partem Rom. edit. his verbis effert, *ut quæ erant, in aliud commutentur*. Præverat quidem illi Lanfrancus in lib. de Sacram. sic enim in mss. quibusdam locum hunc legi testificatur. Sed et Lanfranco et Rom. edit. gravissimum crimen intendit Edm. Albertinus lib. ii de Sacram. Euch., p. 510, quasi eundem locum depravarint. Verum nec Romanis quod tanti viri auctoritatem secuti sint, crimini vertendum, nec Lanfranco ipsi accusatio falsi impingenda est. Nam præterquam quod eadem ommissa sunt supra in cod. Illid. et similiter omitti potuere in quibusdam aliis, quis credat ab eo quæsitum eflugium, 1° qui alteram lectionem in mss. pluribus exstare non dissimulans eam exponit, neque alio sensu intelligi posse, nisi catholico plane demonstrat; 2° qui diversam illam quam anteposit, loco petito ex libello de Mysteriis apte confirmat; cum enim hoc idem Ambrosii testimonium nonnisi absurde a realis presentie sensu possit detorqueri, haud verisimile sit enim scriptorem, quem *Ambrosii Simiam* vocat Albertinus, illius placitis docere contraria;

sint quæ erant, et in aliud commutentur? Cælum A non erat, mare non erat, terra non erat; sed audi dicentem David: *Ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt* (Psal. cxlviii, 5).

16. Ergo tibi ut respondeam, non erat corpus Christi ante consecrationem: sed post consecrationem dico tibi quia jam corpus est Christi. Ipse dixit, et factum est: ipse mandavit, et creatum est. Tu ipse eras, sed eras vetus creatura: postea quam consecratus es, nova creatura, esse cœpisti. Vis scire quam nova creatura? *Omnis, inquit, in Christo nova creatura* (II Cor. v, 17).

17. Accipe ergo quemadmodum sermo Christi creaturam omnem mutare consueverit, et mutet, cum vult, instituta naturæ. Quomodo requiris? Accipe, et primo omnium de generatione ejus summum exemplum. Consuetudo est ut non generetur homo, nisi ex viro et muliere, et consuetudine conjugali: sed quia voluit Dominus, quia hoc elegit sacramentum, de Spiritu sancto et Virgine natus est Christus, hoc est, mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (I Tim. ii, 5). Vides ergo quia contra instituta et ordinem natus est, homo est natus ex Virgine?

3° tandem non cadebat in gravitatem ac prudentiam, qua erat Lanfrancus, ut sententiam illam corrumperet, quam evincebat ab adversario esse corruptam. Sed ad Lanfrancum omni malæ fidei suspitione liberandum ista sufficiant. Quod porro ad ipsum locum, idem Lanfrancus lib. cit. et Algerus de Sacram. lib. 1, cap. 7. respondent panem et vinum secundum speciem externam esse quæ erant: at vero secundum internam substantiam converti in corpus Christi. Quam expositionem licet Ambrosianis verbis atque exemplis ita roborent, ut nihil amplius videatur desiderandum; tamen Mornæus Pless. idem argumentum quasi postliminio revocatum card. Peronio opposuit. Ad hoc duo reposuit cardinalis, nempe verba ipsa non carere suspitione corruptionis, scilicet propter memoratam Lanfranci auctoritatem: deinde illorum nequaquam hunc esse sensum, ut panis ac vinum dicantur esse quæ erant, sive id quod erant; cum in priori parte sententiæ panis aut vini nullâ sit mentio: sed ut quæ erant simpliciter dicantur esse, non autem destrui; eo quod sacramenti materia per transsubstantiationem tota essendi generalitate non spoliatur, sed ab esse specifico transferitur in aliud esse specificum, id est, non simpliciter ad non ens terminetur, sed ad aliud ens, cui successione, contiguitate existendi, et accidentium quæis uterque terminus suppositus fuit, unitate jungitur et colligatur. Hæc vere ac sapienter dicta omnibus sinceritatis quam contentionis amantiorem poterant satisfacere; reclamant tamen adhuc Albertinus, ea de quorum substantia nihil permanet, quæque sunt simpliciter non ens, in latitudine entis remanere pernegans. His addit de pane ac vino pronuntiarum, ut sint quæ erant: erant autem, inquit, in esse specifico panis et vini, unde concludit substantialem dici non posse hanc mutationem, sed accidentalem. Et vero suum hoc ratiocinium egregie confirmatum putat eo, quod subditur: *Tu ipse eras, inquit auctor noster, sed eras, etc. Cui veri simile sit, pergit Albertinus, illum mutationis accidentalis exemplum ad thesuros suæ confirmationem ex industria elegeris, si in ea de mutatione substantiali ageretur?* Primam harum rationem tomo III, de Perpetuitate fidei lib. vii, c. 6 et 7, solutam reperies; ibi enim planissime docetur auctorem nostrum hoc loco ne

370 18. Accipe aliud. Urgebatur populus Judæorum ab Ægyptiis, interclusus erat mari: divino imperio virga Moyses tetigit aquas, et se unda divisit; non utique secundum suæ naturæ consuetudinem, sed secundum a gratiam cœlestis imperii (Exod. xiv, 21 et seq.). Accipe aliud. Sitiēbat populus, venit ad fontem: amarus erat fons, misit lignum sanctus Moyses in fontem, et factus est dulcis fons, qui amarus erat; hoc est, mutavit consuetudinem naturæ suæ, accepit dulcedinem gratiæ (Exod. xv, 25 et seq.). Accipe et quartum exemplum. Cœciderat ferrum securis in aquas, quasi ferrum sua consuetudine demersum est: misit lignum Elisæus, statim ferrum elevatum est, et aquis supernatavit (IV Reg. vi, 6): utique contra consuetudinem ferri; est enim B materies gravior, quam aquarum est elementum.

19. Ex his igitur omnibus non intelligis quantum operetur sermo cœlestis? Si operatus est in fonte terreno, si operatus est sermo cœlestis in aliis rebus, non operatur in cœlestibus Sacramentis? Ergo didicisti quod ex pane corpus fiat Christi, et quod vinum et aqua in calicem mittitur: sed fit sanguis b consecratione verbi cœlestis (De Consec., dist. 2, c. Panis, § Ergo, et § Sed forte).

minimum quidem ab usu et consuetudine loquendi recedere: quod aeris nec non aquæ fluvialis, quæ cum perpetuo mutantur, eadem tamen semper dicimus, exempla mirifice illustrent. Illic etiam diffari posset, quod intulit de specifico sensu idem Albertinus, nisi captionem argumenti supra nobis Perronius aperuisset ac diluisset, quod sedulo dissimulavit iste minister. Sed hic exemplum unum affertur mutationis accidentalis; ergo, inquit ille, de accidentalibus tantum conversione agitur in hoc loco. Sed hic exempla multa substantialium mutationum subjiciuntur; ergo, inquit, de substantiali conversione agi multo potiori jure colligimus. Itaque geminam agnoscimus in eucharistia conversionem, alteram substantialem, qua panis substantia in corpus Christi tota commutatur: alteram accidentalem, qua species panis ad ejus præsentiam significandam naturaliter destinata, Dominici corporis figuræ sunt atque antitypi. Verissima quidem hæc, et ad catholicum dogma contra Calvinianam cavillationem vindicandum contendimus esse invictissima: quid tamen si verbis illis, ut sint quæ erant, et in aliud commutentur, divisionem contineri affirmaverimus? Certe particulam et interdu pro vel positam legi negabit nemo. Quid enim frequentius istis formulis: *Dominus mortificat et vivificat: deducit ad inferos, et reducit. Dominus pauperem facit, et ditat: humiliat et sublevat?* Profecto non utrumque simul, sed utrum voluerit, Dominus facit. Expende totum locum, de quo agitur, et tres effectus divinæ potentie deprehendes illic proponi, creationem scilicet non existentium, existentium vero vel conservationem vel conversionem, pro ut Deo visum fuerit.

a Ms. Clarom. . gratiæ cœlestis imperium.

b Clar. cod., consecratione cœlesti. Porro sequentis dubii solutionem adversus orthodoxam doctrinam sic vertit Albertinus, ut velit non alio modo Christum a nobis in eucharistia sumi, nisi quod eum in baptismo induere, ac sanguine ejusdem tingi dicimur. Sed responderetur inter eucharistiam ac baptismum comparationem in hoc institui, quod ex hoc auctore similitudinem idcirco in utroque sacramento Christus posuerit, ne in altero mortis, in altero corporis et sanguinis horrore afficeremur: duas autem illas similitudines in hoc idcirco, quod altera sit rel

20. Sed forte dicis : Speciem sanguinis non video. Sed habet similitudinem : sicut enim mortis similitudinem sumpsisti, ita etiam similitudinem pretiosi sanguinis bibis ; ut nullus horror cruoris sit, et pretium tamen operetur redemptionis. Didicisti ergo quia quod accipis, corpus est Christi.

CAPUT V.

Ipsis Domini verbis corpus ac sanguinem ejus consecrari et vere confici ; proindeque hinc bene colligitur præ manna excellere hoc sacramentum, cujus veritas consignatur per votem, Amen.

21. Vis scire quia verbis cœlestibus consecratur (*De Consec., dist. 2, c. Panis, § Vis scire*)? Accipe quæ sunt verba. Dicit sacerdos : Fac nobis, inquit, hanc oblationem ascriptam, ^a ratam, rationabilem, acceptabilem : quod figura est corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi. Qui pridie quam pateretur, in sanctis manibus suis accepit panem, respexit in cœlum ad te, sancte Pater omnipotens, æterne Deus, gratias agens, benedixit, fregit, fractumque apostolis suis ^b et discipulis suis tradidit dicens : *Accipite, et edite ex hoc omnes ; hoc est enim corpus meum, quod pro multis confringetur* (*Luc. xxii, 19*).

22. Similiter etiam calicem postquam cœnatum est, pridie quam pateretur, accepit, respexit in cœlum ad te, sancte Pater omnipotens, æternè Deus, gratias agens, benedixit, apostolis suis et discipulis

tantum per suos effectus, altera rei etiam per suam substantiam præsentis. Quod vero urget *speciem sanguinis* hic positam pro veritate, ut opponatur similitudini : nos quidem fatemur *speciem* hoc sensu quandoque sumi, cum nempe in concreto, ut loquamur cum philosophis, accipitur ; sed abstracte hoc loco poni jure contendimus. Nam 1° sic inter speciem et similitudinem abunde servatur oppositio, cum species forma externa sit, et propria rei, ut Perronius loquitur, apparentia : similitudo vero his in locis nihil aliud nisi remotam analogiam sonet ; 2° hic auctor Christi corpus atque sanguinem hoc toto capite præsentem clare supponit, ut planum fiet libera mente examinanti ; 3° cum hominem in baptismo mori ac resurgere in lib. ii, cap. 6, docere instituat, ei satis non est dicere : *Inventum est quomodo homo vivus moveretur et vivus resurget* ; sed quasi vereretur ne quis crederet se in baptismo vere obiisse, statim subjungit : *Quid est vivus ? Hoc est vita corporis vivens cum veniret ad fontem, et mergetur in fontem* : cum autem in hoc libro panem et vinum fieri corpus ac sanguinem toties repetat, nunquam tamen illorum naturalem remanere substantiam monet. Adde tandem non magis tolli horrorem rei cujuspiam si absit, quam si tegatur ; horror enim nascitur e sensuum affectione, quæ non nisi ab externa forma commovetur.

^a Vox *ratam* deerat in cunctis edit. ac mss. nonnullis : at e pluribus aliis restituitur. Et interjectis duobus verbis, Rom. edit. sola, *quod fit in figuram corporis*, etc. Sed communis lectio legitima est, nec vel transversum unquam a pio et catholico sensu abhorrens. Namque istic non de oblatione Domini corporis ac sanguinis jam consecrata, sed de præparatione oblationis agi clarum est. Atqui hoc in statu pani cum corpore, et vino cum sanguine analogiam quandam ac similitudinem intercedere communi consensu ex SS. Patribus docent Catholici. Cæterum ut maxime

A suis tradidit, dicens : *Accipite, et bibite ex hoc omnes ; hic est enim sanguis meus* (*Matth. xxvi, 27, 28*). Vide illa omnia. Illa verba evangelistæ sunt usque ad *Accipite, sive corpus, sive sanguinem*. Inde verba sunt Christi : *Accipite, et bibite ex hoc omnes ; hic est enim sanguis meus*. Et vide singula.

23. Qui pridie, inquit, quam pateretur, in sanctis manibus suis accepit panem. Antequam consecratur, panis est ; ubi autem verba Christi accesserint, corpus est Christi. Denique audi dicentem : *Accipite, et edite ex eo omnes ; hoc est enim corpus meum*. Et autem verba Christi, calix est vini, et aquæ plenus : ubi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis Christi efficitur, qui plebem redemit. Ergo videte quantis generibus potens est sermo Christi universa convertere. Deinde ipse Dominus Jesus testificatur nobis quod corpus suum accipiamus et sanguinem. Numquid debemus de ejus fide et testificatione dubitare ?

372 24. Jam redi mecum ad propositionem meam. Magnum quidem et venerabile, quod manna Judæis pluit e cœlo (*Exod. xvi, 13*) : sed intellige. Quid est amplius, manna de cœlo, an corpus Christi ? Corpus utique Christi, qui auctor est cœli Deinde manna qui manducavit, mortuus est : qui manducaverit hoc corpus, fiet ei remissio peccatorum, et non morietur in æternum (*De Consec., dist. 2, c. Ante, § Qui manduc.*)

25. Ergo ^c non otiose dicis tu : Amen, jam in consecrationis effectus, sive ipsa consecratio ut jam peracta per anticipationem hic spectaretur, quæ Albertini sententia est ; non tamen illud contra catholicam doctrinam quidquam faceret. Quis enim puerorum orthodoxorum, qui vel primoribus labris elementa religionis delibaverit, non statim respondeat in Eucharistia duo inesse, signum videlicet ac rem significantiam, seu sacramentum et rem sacram : quorum alterum altero non excluditur ? Quocirca Perronii firma et integra manet responsio. Quod autem Albertinus Rom. editores adulterati hujusce loci tam invidiose insinuat, primum rogamus unde ipsi constet mss. in quo legatur *fit in figuram*, nullum exstare. At, inquit ille, alio modo vet. omnes edit. cuncti mss., Paschasius, denique Durandus et alii locum efferunt. Fatemur quidem, sed corruptio loci adeo celebris eo videtur minus probabilis, quo facilius convinci potest. Adde non tam atrocem corruptionis censuram, ibi affigendam, ubi verbis parum mutatis, eadem sententia plane remanet : quod quidem hic factum esse liquet ex dictis.

^b *Et Discipulis suis* in sola edit. Rom. prætermissum est. Infra etiam ubi omnes edit. cum mss. omnibus ferunt, *pro multis confringetur*, eadem edit. Rom. ita correxit, *pro vobis datur* ; forte ut auctoris verba canonici liturgiæ accommodaret. Sed quamvis idem ille canon, ut super. cap. et in Admonit. observatum est, hic referatur ; eum tamen non exhiberi neque integrum, neque jisdem semper vocibus quibus in missalibus libris habetur, facile agnosceret, qui ambos contulerit. Quod vel infidæ auctoris memoriæ, vel veterati codicum imputandum est.

^c Gill. et Rom. edit. cum paucis mss., non otiose cum accipis, tu dicis ; quidam cod., *respondes in, Amen* ; Amerb. atque Eras. cum mss. longe plurimis probatissimisque omittunt, *cum accipis*. Et continuo post, ubi edit. omnes, ac plures mss., *in spiritu confitens* ; alii mss. aliquot præferunt, *in spiritu confident.*

ritu conficiens quod accipias corpus Christi. Dicit tibi sacerdos : Corpus Christi; et tu dicis : Amen, hoc est, verum. Quod conficitur lingua, teneat affectus.

CAPUT VI.

Excellentia sacramenti hujus inde probata, quod per illud Dominica passio renovetur, sermonem finit, de materia proximo diebus a se tractanda strictim præmonens.

26. Ut scias autem hoc esse sacramentum, hujus figura ante præcessit. Deinde quantum sit sacramentum, cognosce. Vide quid dicat : Quotiescumque hoc feceritis, toties commemorationem mei facietis, donec iterum adveniam (I Cor. xi, 26).

27. Et sacerdos dicit : Ergo potiores gloriosissimæ ejus passionis, et ab inferis resurrectionis, et in cælum ascensionis, offerimus tibi hanc immaculatam hostiam, rationabilem hostiam, ineventam hostiam, hanc panem sanctum, et calicem vitæ æternæ: et petimus et precamur, ut hanc oblationem accipias in sublimi altari tuo per manus angelorum tuorum, sicut suscipere dignatus es munera pueri tui

Postremo ante voces, *dicit tibi sacerdos*; mss. nonnulli præmittunt, *cum tu petieris*; quod abest a reliquis, et edit. omnibus. Cæterum tam perspicue aperteque panis ac vini in corpus et sanguinem Christi

A justis Abel, et sacrificium patriarchæ nostri Abraham, et quod tibi obtulit summus sacerdos Melchisedech.

28. Ergo quotiescumque accipis, quid tibi dicit Apostolus? Quotiescumque accipimus, mortem Domini annuntiamus (*De Consec., dist. 2, t. Si quotiesc.*). Si mortem annuntiamus, annuntiamus remissionem peccatorum. Si quotiescumque effunditur sanguis, in remissionem peccatorum funditur; debeo illum semper accipere, ut semper mihi peccata dimittantur. Qui semper pecco, semper debeo habere medicinam.

29. Interim et hodie quantum potuimus, exploravimus: sed crastina die sabbato et Dominica de orationis ordine dicemus, quemadmodum posuimus. Dominus Deus noster conservet vobis gratiam quam dedit, et oculos quos vobis aperuit, plenius illuminare dignetur per unigenitum Filium suum regem ac salvatorem Dominum Deum nostrum, per quem sibi, et cum quo sibi est sans, honor, gloria, magnificentia, potestas cum Spiritu sancto, a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

conversio, et realis, ut vocant, præsentia, hoc toto capite asseritur, ut qui aliquid ei novi luminis addere vellet, non aliud moliri videretur, quam si alios radios soli aptare cogitaret.

LIBER QUINTUS.

373 CAPUT PRIMUM.

Primum repetit quod jam ante dictum est sacramenti, atque adeo ipsius Christi figuram in Melchisedech ejusque sacrificio præcessisse: tum duplicem causam cur aqua in calice admisceatur, in medium profert.

1. Hesterno sermo noster ac tractatus usque ad sancti altaris sacramenta deductus est. Et cognovimus sacramentorum istorum figuram Abraham temporibus præcessisse, quando obtulit sacrificium sanctus Melchisedech (*Gen. xiv, 18*), neque initium, neque finem habens dierum. Audi, homo, quid dicat Paulus apostolus ad Hebræos. Ubi sunt qui Filium Dei dicunt ^a esse de tempore Melchisedech? Dictum est, quia neque initium, neque finem dierum habet:

^a Eras. et seq. edit., *esse de tempore? De Melchisedech*, etc. Amerb. et mss., *esse de tempore? Melchisedech*, etc. Sed interpunctione minus commoda. Credimus autem ab auctore nostro illos hereticos designari, qui Melchisedechiani appellati sunt. Hi sacerdotem illum eximiam Dei virtutem fuisse dictabant, et Christo ipso cum tempore tum dignitate præstantiorem, cum Christus multis post sæculis exortus ejusdem sacerdotali ordine ornatus sit. Horum errores Epiphanius Hæresi 35 refert ac refellit: brevius autem perstringit Augustinus in Indice Hæresi 34.

^b *Primus, quia auctor est omnium: novissimus, hæc in mss. pene universis præmittuntur.*

^c *Mss. aliquot, in calice, inquam, mittitur vinum: alii multi et vet. edit.; in calice. Eras. et Gill. in calicem, inquit, mittitur vinum. Cum antelli illud inquit Rom. editoribus merito displicuisset, ipsam propriam*

C si Melchisedech non habet initium dierum, num Christus habere potuit (*Hebr. vii, 1 et seq.*)? Sed non est plus figura quam veritas. Vides ergo quia ipse primus et novissimus (*Apoc. i, 8*). ^b Primus, quia auctor est omnium: novissimus, non quod finem inveniat, sed quod universa concludat.

2. Diximus ergo quod in altari constituatur calix et panis. ^c In calicem quid mittitur? Vinum. Et quid aliud? Aqua (*De Consec., dist. 2, c. In calicem. Exod. xvii, 6*). Sed tu mihi dicis: Quomodo ergo Melchisedech panem et vinum obtulit? Quid tibi vult admixtio aquæ? Rationem accipe.

3. Primum omnium figura quæ ante præcessit tempore Moysi, quid habet? Quia cum sitiret populus Judæorum, et murmuraret quod aquam invenire

D auctoritate jugularunt: sed veram lectionem cod. Clarom. nobis restituit, ut in textu. De aquæ porro mixtione, quam rejicit in lib. de Mysteriis Ambrosius, alii plerique Patrum ita loquuntur, ut eam a Christo ipso institutam esse significant; ut Irenæus lib. iv, cap. 57, Cyprianus epist. 63, et ex eadem Augustinus lib. iv de Doctr. Christ. cap. 21, item Punicæ synodus in, can. 24; quibus addere licet varias Liturgias Jacobi, Marci, Basilii, Chrysostomi, et cum his Damascenum lib. iv de fide Orth. In hoc autem dissidet Ecclesia orientalis ab occidentali, quod illa bis aquam infundit calici, nempe priusquam consecratur, frigidam, priusquam communicetur, calidam. Cæterum etiam fuerunt hæretici, qui solam aquam censebant offerendam: de quibus ædisis Clementem Alex. Stromat. lib. i, Irenæum lib. v, cap. 1, Augustinum de Hæresibus cap. 74, Theodoretum Hæret. fabul. cap. 20, et alios.

non possent, jussit Deus Moysi ut tangeret petram de virga. Tetigit petram, et petra undam maximam fudit, sicut Apostolus ait : *Bibebant autem a de spiritali consequenti eos petra : petra autem erat Christus (I Cor. x, 4)*. Non immobilis petra quæ populum sequebatur. Et tu bibe, ut te Christus sequatur. Vide mysterium. Moyses, hoc est, propheta : virga, hoc est, verbum Dei. **374** Sacerdos verbo Dei tangit petram, et fluit aqua, et bibit populus Dei. Tangit ergo sacerdos, redundat aqua in calice, salit in vitam æternam, et bibit populus Dei, qui Dei gratiam consecutus est. Didicisti ergo hoc.

4. Accipe et aliud. In tempore Dominicæ passionis cum sabbatum magnum instaret, quia b vivebat Dominus noster Jesus Christus vel latrones, missi sunt qui percuterent eos : venientes autem invenerunt defunctum Dominum Jesum Christum ; tunc unus de militibus lancea tetigit latus ejus, et de latere ejus aqua fluxit et sanguis (*Joan. xix, 33 et seq.*). Quare aqua ? quare sanguis ? Aqua, ut emundaret : sanguis, ut redimeret. Quare de latere ? Quia unde culpa, inde gratia. Culpa per feminam, gratia per Dominum Jesum Christum (*De Consec., dist. 2, c. In calicem, § De latere*).

CAPUT II.

Quemadmodum qui mundatus fuerit, et invitetur a Christo, et ipse ad inestimabilem sacramenti suavitatem aspiret, mystica quorundam e Canticis locorum interpretatione ostenditur.

5. Venisti ad altare, vocat te Dominus Jesus, vel animam tuam, vel Ecclesiam, et ait : *Osculetur me ab oculis oris sui (Cant. 1, 1)*. Vis ad Christum aptare ? Nihil gratius. Vis ad animam tuam ? Nihil jucundius.

6. *Osculetur me.* c Vides te mundum esse ab omni peccato, quia delicta detersa sunt ; ideo te sacramentis cœlestibus dignum judicat et ideo invitat ad cœleste convivium : *Osculetur me ab oculis oris sui*.

7. Tamen propter sequentia anima tua, vel humana conditio, vel Ecclesia videns se ab omnibus mundatam esse peccatis, et dignam quæ ad altare Christi possit accedere (quid est enim altare, d nisi forma corporis Christi) vidit sacramenta mirabilia, et ait : *Osculetur me ab oculis* **375** *oris sui*, hoc est, osculum mihi Christus infigat.

8. Quare ? *Quia meliora uberu tua super vinum (Cant. 1, 1)* ; hoc est, meliores sensus, meliora sa-

a Edit. vet. et mss. multo plures, *de consequenti petra* ; Rom. *de consequenti eos* ; Clarom. et nonnulli alii, *de spiritali*, etc. : quod Apostolico textui magis congruit. Idem autem Clarom. continuo post legit, *Moyses propheta virga, hoc est, verbo Dei sacerdos tangit petram*, etc.

b Rom. edit., *quia pendeat Dominus... inter latrones, missi sunt qui percuterent eum... lancea latus ejus aperuit* ; aliæ ac mss. omnes ut in textu, nisi quod Tell. unus legit, *percuterent eos viventes, invenerunt*, etc.

c Omnes edit., *Videt te* ; omnes mss., *Vides te*. At post pauca ubi vet. edit. cum mss. non multis, *de terra sunt* ; aptius Gill. in marg. ac Rom. edit. in

cramenta tua super vinum. Super illud vinum, quod etsi suavitatem habet, lætitiā habet, gratiam habet ; tamen in illo lætitiā sæcularis, in te autem jucunditas est spiritalis. Jam tunc ergo Salomon inducit nuptias vel Christi et Ecclesiæ, vel spiritus et carnis et animæ.

9. Et addidit : *Unguentum exinanitum est nomen tuum, propterea adolescentulæ dilexerunt te (Ibid., 2)*. Quæ sunt istæ adolescentulæ, nisi animæ singulorum, quæ deposuerunt istius corporis senectutem, renovatæ per Spiritum sanctum ?

10. *Attrahere nos, post odorem unguentorum tuorum curremus (Ibid., 5)*. Vide quid dicat. Non potes sequi Christum, nisi ipse te attrahat. Denique ut scias : *Cum exaltatus, inquit, fuero, omnia traham ad me ipsum (Joan. xii, 32)*.

11. *Induxit me Rex in cubiculum suum*. Græcus : *In promptuarium suum, et in cellarium suum*, habet. Ubi bona libamina, t ubi boni odores, ubi mella sua- via, ubi fructus diversi, ubi epulæ variæ ; ut plurimis epulis tuum prandium condiatur.

CAPUT III.

Quam uberes ad eos qui Dominicum corpus acceperint, fructus redeant ; et quonam modo Ecclesiæ de conviviarum multitudine gestienti respondeat Christus : quantum denique fideles ex Ægyptiaca servitute reduces in hac esca sentiant jucunditatem.

12. Ergo venisti ad altare, accepisti corpus Christi. Audi iterum quæ sacramenta es consecutus. Audi dicentem sanctum David ; et ille in Spiritu hæc mysteria prævidebat, et lætabatur, et nihil sibi abesse dicebat. Quare ? Quia qui acceperit corpus Christi, non esuriet in æternum.

13. Quoties audisti vicesimum secundum psalmum, et non intellexisti ? Vide quemadmodum apus sit cœlestibus sacramentis (*De Consec., dist. 2, c. In calicem, § Audi psalmum*) : *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectiois educavit me, animam meam convertit. Deduxit me super semitas justitiæ propter nomen suum. Nam etsi ambulem in medio umbrae mortis, non timebo mala ; quoniam tu mecum es. Virga tua et baculus tuus ; ipsa me consolata sunt (Psal. xxii, 1 et seq.)*. Virga imperium, baculus passio est, hoc est, æterna divinitas Christi, sed etiam passio corporalis : illa creavit, hæc redemit. *Parasti in conspectu meo mensam adversus* **376** *eos*

corp. cum mss. multo pluribus, *detersa sunt*. Denique Rom. edit. sola voci, *convivium adjunxerat, inquit*, et pro verbis illis, *Tamen propter sequentia anima tua*, reposuerat solum, *tum anima tua*, etc.

d Dicitur hic et super lib. cap. 2, num. 7, altare forma seu figura corporis Christi ; eo quod in corpore suo tanquam in ara sacra perpetuum ac juge sacrificium Patri obtulit Christus Dominus.

e Scilicet *εις ταπεινών αυτού*, in promam-condam. seu penuriam cellam.

f Mss. aliquot, *ubi boni odoris mella*.

g Edit. Rom. sola, *passio est : æterna divinitas Christi, passio temporalis*.

qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum; **A** (De Consec., dist. 2, c. In calicem, § Quotiescumque). Unde et Apostolus ait: Nolite inebriari vino... sed implemini Spiritu sancto (Ephes. v, 18); vino enim qui inebriatur, vacillat et titubat: Spiritu qui inebriatur, radicans in Christo est. Et ideo ^d præclara ebrietas, quæ sobrietatem mentis operatur. Hæc sunt quæ de sacramentis breviter percurramus.

14. Venistis ergo ^a ad altare, accepistis gratiam Christi, sacramenta estis cœlestia consecuti. Gaudet Ecclesia redemptione multorum, et astare sibi familiam candidatam spiritali exultatione lætatur. Hæbes hoc in Canticis canticorum. Lætata invocatur Christum, paratum habens convivium, quod dignum cœlesti epulatione videatur. Ideoque ait: *Descendat frater meus in hortum suum, et capiat fructum pomiferarum suarum* (Cant. v, 1). Quæ sunt istæ pomiferæ? Lignum aridum factus eras in Adam: sed nunc per gratiam Christi ^b pomiferæ arbores pullulasti.

15. Libenter accipit Dominus Jesus, et dignatione cœlesti respondit Ecclesiæ suæ: *Descendi, inquit, in hortum, vindemiavi myrrham cum unguentis meis*: **B** *Manducavi panem meum cum melle meo, et bibi vinum meum cum lacte meo. Edite, inquit, fratres mei, et inebriamini* (Ibid.).

16. *Vindemiavi myrrham cum unguentis meis*. Quæ est ista vindemia? Cognoscite vineam, ^c et agnoscetis vindemiam. *Vineam*, inquit, *ex Ægypto transtulisti* (Psal. LXXIX, 9), hoc est populum Dei. Vos estis vinea, vos estis vindemia: quasi vinea plantati, quasi vindemia fructum dedistis. *Vindemiavi myrrham cum unguentis meis*, hoc est, in odorem quem accepistis.

17. *Manducavi panem meum cum melle meo*. Vides quod in hoc pane nulla sit amaritudo, sed omnis suavitas sit? *Bibi vinum meum cum lacte meo*. Vides hujusmodi esse lætitiā, quæ nullius peccati sordibus polluitur? Quotiescumque enim bibis, remissionem accipis peccatorum, et inebriaris in spiritu

^a Ex hoc loco et e cap. 8 de Mysteriis advertere est recens baptizatos in illis ecclesiis ad altare sacris communicare consuevisse. Quod vero ad fideles alios, hæc in re non eadem ubique ratio servabatur. Nam Constantinopoli hoc moris fuit, ut laici saltem in eminentiori dignitate constituti, postquam ad aram accessissent sacerdotibus oblaturi consecrandum panem, in choro tandem remaneret, quoad participes effecti essent sacramentorum: Mediolani autem oblatione facti iidem laici extra chorum statim recedentes, rursus altari cum sacrificio participandum erat, sese sistebant. Et ibi quidem adeo rigide hæc legem servabat Ambrosius, ut Theodosium ipsum, qui post oblatum solitum munus intra clericorum septum substiterat, inde juberet abcedere: cui statim paruit imperator pissimus, ut a nobis diceret suo loco. Cæterum eandem quoque consuetudinem in orientali Ecclesia servandam conc. Laod. can. 19 præceperat: non secus ac posterioribus temporibus ipsam in Hispaniis Tolet. syn. iv, can. 17, sanxit. Atamen contrarium usum apud Ecclesias Gallicanas obtinuisse non tantum ex Gregorio Turon. lib. ix, cap. 3, et lib. x, cap. 8, discere licet, verum etiam e citata synodo Tolet. in qua hic idem ritus can. 4 statuitur et comprobatur.

^b Omnes edit. ac mss. nonnulli, *pomifera arbor pullulasti*; mss. duo *pullulas*, totidem *pullulatus est*, antiquissimi vero et numerosissimi præferunt ut in contextu. Quod quidem licet cum superiori membro non admodum congruat, haud tamen abhorret ab auctoris ingenio simplicius quam accuratius semper loquentis.

^c Mss. non pauci, *et agnoscite vindemiam*. Rursus

CAPUT IV.

Ut novos fideles instituat orandi forma, propositam ipsis instar speculi Dominicam orationem paucis exponit.

18. Nunc quid superest, nisi oratio? Et nolite putare mediocris esse virtutis scire quemadmodum oretis. Apostoli sancti dicebant ad Dominum Jesum: *Domine, doce nos orare, quemadmodum Joannes docuit discipulos suos*. **377** Tunc ait ^e Dominus orationem: *Pater noster qui es in cœlis: sanctificetur nomen tuum: adveniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cœlo et in terra: panem nostrum quotidianum da nobis hodie: et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris: et ne nos patiaris induci in tentationem, sed libera nos a malo* (Luc. xi, 1 et seq.). Vides quam brevis oratio, et omnium plena virtutum: primus sermo quantæ sit gratiæ!

19. O homo! faciem tuam non audebas ad cœlum attollere, oculos tuos in terram dirigebas, et subito accepisti gratiam Christi, omnia tibi peccata dimissa sunt. Ex malo servo factus es bonus filius; ideo præsume, non de operatione tua, sed de Christi gratia: *gratia enim salvati estis* (Ephes. ii, 5), Apostolus ait. Non ergo hic arrogantia est, sed fides: prædicare quod acceperis non est superbia, sed devotio.

versu seq. pro, *hoc est, populum Dei*, mss. aliquot habent, *hæc est populus Dei*. Non incommode.

^d Hanc sententiam ubertim et eleganter expositam habes lib. i de Cain et Abel, cap. 5, num. 19, unde forsitan hunc in locum translata fuit.

^e Rom. edit. sola, *Dominus, cum oratis dicite: Pater*, etc. Hanc porro Domini orationem quæ hoc loci ab auctore neophytis edisseritur, in multis ecclesiis præsules exponere solebant catechumenis ante baptismum, ut nobis ad lib. de Instit. Virg. cap. 2, num. 10, observatum est. Inde colligas in hujusmodi ceremoniis pro locorum diversitate diversos quoque fuisse usus. Quin immo in eadem ecclesia non semper eundem servatum esse deprehendimus. Namque exempli causa Augustinus serm. 227, qui quartus numeratur in die Paschæ, discrete ait recens baptizatos peracta sanctificatione orationem Dominicam reddidisse; cum serm. 58 aperte dicat ipsos in ejusdem festi pervigilio reddituros esse *non orationem, sed symbolum*. Igitur crediderimus illud spectasse ad episcopos, ut pro re, tempore, ac baptizandorum multitudine his de ritibus constituerent. Sed fieri etiam potuit ut dictionum traiectione a libris locus serm. 58 corruptus fuerit, ita corrigendus, *non symbolum, sed orationem*: cujusmodi transpositionum exempla occurrunt frequentia in mss. Nec etiam insulsum fuerit illa serm. 227 verba, *dicimus orationem Dominicam, quam accepistis, et reddidistis*, intelligere non de recitatione quæ coram presbytero fieri solebat a neophytis, sed de illa quæ cum episcopo celebrante ac simul universo populo sacris præsentate memoratam orationem pronuntiabant.

Ergo attolle oculos ad Patrem, qui te per lavacrum genuit : ad Patrem qui te per Filium redemit, et dic : *Pater noster*. Bona præsumpsio, sed moderata. Patrem dicis quasi filius : sed noli tibi specialiter aliquid vindicare. Solius Christi specialis est Pater, nobis omnibus in commune est Pater; quia illum solum genuit, nos creavit. Dic ergo et tu per gratiam : *Pater noster*; ut filius esse mercaris. Ecclesiæ conuitu et consideratione te ipse commenda.

20. *Pater noster, qui es in cælis*. Quid est in cælis? Audi Scripturam dicentem : ^a Excelsus super omnes cælos Dominus (*Psal. cxii, 4*). Et ubique habes quod super cælos cælorum Dominus sit, quasi non in cælis et angeli, quasi non in cælis et Dominationes. Sed in illis cælis, de quibus dictum est : *Cæli enarrant gloriam Dei* (*Psal. xviii, 2*). Cælum est ibi, ubi cessavit culpa; cælum est ibi, ubi flagitia feriantur : cælum est ibi, ubi nullum mortis est vulnus.

21. *Pater noster, qui es in cælis : sanctificetur nomen tuum*. Quid est, sanctificetur? Quasi optemus ut sanctificetur ille qui ait : *Estote sancti, quia ego sanctus sum* (*Levit. xix, 2*), quasi aliquid ei ^b ex nostra precatioe sanctificationis accedat. Non, sed sanctificetur in nobis, ut ad nos ejus possit sanctificatio pervenire.

378 22. *Pater noster, qui es in cælis : sanctificetur nomen tuum : veniat regnum tuum*. Quasi non æternum sit Dei regnum. Ipse Jesus dicit : *Ego in hoc natus sum* (*Joan. xviii, 37*); et tu dicis Patri : *Veniat regnum tuum* (*Luc. xvii, 21*); quasi non venerit. Sed tunc venit regnum Dei, quando ejus estis gratiam consecuti (*De Consec. dist. 2, c. In calicem, § Fiat voluntas*). Ipse enim ait : *Regnum Dei intra vos est*.

23. *Veniat regnum tuum : fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra : panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Sanguine Christi pacificata sunt omnia,

^a Ita mss. plures ac probatores; alii et vet. edit., *Excelsus super omnes gentes Dominus* : cui addit Rom. et *super cælos gloria ejus*. At opinamur auctorem nostrum ex illo versu ea tantum verba quæ ad propositum suum faciebant, retulisse.

^b Vet. edit. cum parte mss., *ex nostra predicatione*. Infra vero post voces : *Ego in hoc natus sum*, addit Rom. edit., *et in hoc veni in mundum*.

^c Omnes edit., *diabolus. Ibi versatur, ubi et homo* : contra vero omnes mss. ut nos in textu, si tamen unum aut alterum excipias, in quibus legitur, *diabolus, ubi versatur et homo*, etc.

^d Sic omnes edit. cum paucis admodum mss.; in aliis autem sicut et in serm. 84 Append. Aug. desideratur, *quem Græci dicunt advenientem*. Negat porro Jos. Scaliger *ἐπιούσιον* reddi posse per *super substantialem*, eo quod non derivetur ἀπὸ τῆς οὐσίας; *dicendum enim esset*, inquit, *ἐπιούσιον* : sed ab ἐπὶ et ἰών ἵοντος, ἰούσα ἰούσης ab ἔω, unde ἀπείμι; unde postea ἐπιούσα, supple *ἡμέρα crastina dies*. Recte atque ad illustrandum hunc auctoris nostri locum, apposite. Sed de his iterum lib. III, de Fide, cap. 7.

^e Haud temere invenias, ut in Prælatione indicavimus, Ambrosium in certis suis operibus hujusmodi querelam de suoribus in accipiendō Christi corpore negligentia instituisse. Innuat quidem lib. III, de Pœ-

vel in cælo, vel in terra : sanctificatum est cælum, dejectus est diabolus. ^e Ubi versatur? Ubi et homo, quem ille decepit. *Fiat voluntas tua*, hoc est, sit pax in terra, quemadmodum in cælo.

21. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Memini sermonis mei cum de sacramentis tractarem (*Sup. lib. iv, cap. 4*). Dixi vobis quod ante verba Christi quod offertur, panis dicatur : ubi Christi verba deprompta fuerint, jam non panis dicitur, sed corpus appellatur (*De Consec. dist. 2, c. In calicem, § Dixi vobis*). Quare ergo in oratione Dominica quæ postea sequitur, ait : *Panem nostrum* (*Joan. xi, 35*)? Panem quidem dixit, sed ἐπιούσιον, hoc est super-substantialem. Non iste panis est, qui vadit in corpus : sed ille panis vitæ æternæ, qui animæ nostræ substantiam fuleit (*De Consec. dist. 2, c. Non iste panis*). Ideo Græcè ἐπιούσιος dicitur : Latinus autem hunc panem quotidianum dixit ^d quem Græci dicunt advenientem ; quia Græci dicunt τὴν ἐπιούσιαν ἡμέραν advenientem diem. Ergo quod Latinus dixit, et quod Græcus, utrumque utile videtur : Græcus utrumque uno sermone significavit, Latinus quotidianum dixit.

23. Si quotidianus est panis, ^e cur post annum illum sumis, quemadmodum Græci in Oriente facere consueverunt. Accipe quotidie, quod quotidie tibi prosit. Sic vive, ut quotidie merearis accipere. Qui non meretur quotidie accipere, non meretur post annum accipere. Quomodo Job sanctus pro filiis suis offerebat quotidie sacrificium (*Job, i, 5*) ne forte aliquid vel in corde, vel in sermone peccasset? Ergo tu audis quod quotiescumque offertur sacrificium, mors Domini, resurrectio Domini, elevatio **379** Domini significetur, et remissio peccatorum : et panem istam vitæ non quotidianum assumis (*I Cor. xi, 26*)? Qui vulnus habet, medicinam requirit. Vulnus est, quia sub peccato sumus : medicina est cæleste et venerabile sacramentum.

nit. cap. 9, quosdam fuisse qui pœnitentiæ obtenta a sacra communione se abstinerent : sed neque communem, neque tam diuturnam existisse illam abstinentiam inspectus locus abunde probat. Fatendum tamen illo jam sæculo intepuisse pristinum quotidianæ communionis usum; uti ex Hieronymi epist. 50. adv. Jovin., et 28, ad Lucer., nec non Augustini epist. 54 ad Januar., intelligimus : verum illi posteriorem hunc morem ita non condemnabant, ut sibi priorem magis probari significarent; namque Augustinus serm. 227 novæ edit. neophytos ad quotidianum Eucharistiæ convivium eadem ratione qua hic ipse auctor, inducere nititur. Quod autem ad Græcos, verum quidem est Chrysostomum populi sui fastidium et sumendam Eucharistiæ negligentiam castigare homilia 3 in epist. ad Ephesios, et apertius adhuc hom. 5, in epist. I ad Timoth. Ioani de annua illa Domini corporis communionem; at tamen ex eadem hom. 3 supra laudata satis apparet non fuisse omnium istam indevolutionem; ac proinde non in Oriente quam in Occidente multo majorem. Quapropter Ambrosius eam consuetudinem Græcis potius quam Latinis non videtur fuisse objecturus; atque adeo posteriori cœpiam auctori accusationem istam potius congruere non inmerito hinc conjicias.

26. *Ponem nostrum quotidianum da nobis hodie.* A Quotidie si accipis, quotidie tibi hodie est. Si tibi hodie est Christus, tibi quotidie resurgit. Quomodo? *Filius mens es tu, ego hodie genui te* (Psal. II, 7). *Hodie ergo est*, quando Christus resurgit. *Heri et hodie ipse est*, apostolus Paulus ait (Hebr. XIII, 8). Sed et alibi ait: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* (Rom. XIII, 12): nox hesternâ præcessit, dies hodiernus appropinquavit.

27. Sequitur: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Debitum quid est, nisi peccatum? ^a Ergo si non acciperes alieni fœnoris pecuniâ, non egeres; et ideo peccatum tibi imputatur. Habuisti pecuniam, cum qua dives nascereris. Dives eras, ad imaginem et similitudinem Dei factus (Gen. I, 26): perdidisti quod habebas, hoc est, humilitatem, dum arrogantiam desideras vindicare: perdidisti pecuniam, sicut Adam nudus est factus (Gen. III, 7): accepisti a diabolo debitum, quod non erat necessarium. Et ideo qui eras liber in Christo, debitor factus es diaboli. **360** Cautiorem tuam tenebat inimicus, sed eam Dominus cru-

^a Ms. aliquot, *Ergo si non accepseris, non egebis*; alii partim, *Ergo si non accepseris, non egeres*; partim ut in contextu. Ab his vero non discrepant edit. nisi quod pro *si* habent *etsi*: minus commode. At continuo post ubi vel. edit. ac plures mss., *dives nasceris*, et alii nonnulli, *dives nascebaris*; aptius Rom. edit. licet cum paucis mss., *dives nascereris*.

^b Omnes edit., *bene convenit*; omnes mss., *bene convenis*; optimo sensu, sicut ostendunt sequentia illa, *quomodo eum convenis*; id est, compellat alloqueris, etc.

^c Hæc verba quam ferre non possumus expositionem superiorum esse auctor satis indicat, cum non tantum hic et initio capituli, verum etiam lib. seq. cap. 5, post illas voces *induci in tentationem*, statim C

fixit, et suo cruore delevit (Coloss. II, 14): abstulit debitum tuum, reddidit libertatem.

28. Bene ergo ait: *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Vide quid dicas: Quomodo ego dimitto, sic et tu dimitte mihi? Si dimiseris, ^b bene convenis, ut dimittatur tibi. Si non dimittis, quomodo eum convenis, ut dimittatur tibi.

29. *Et ne patiaris induci nos in tentationem, sed libera nos a malo.* Vide quid dicat: *Et ne patiaris induci nos in tentationem*, ^a quam ferre non possumus. Non dicit: Non inducas in tentationem, sed quasi athleta talem vult tentationem, quam ferre possit humana conditio; et unusquisque a malo, ^d hoc est, ab inimico, a peccato liberetur.

30. Potens est autem Dominus qui abstulit peccatum vestrum, et delicta vestra donavit, tueri et custodire vos adversum diaboli adversantis insidias; ut non vobis obrepat inimicus, qui culpam generare consuevit. Sed qui Deus se committit, diabolum non timet; Si enim *Deus pro nobis, qui contra nos* (Rom. VIII, 31)? Ipsi ergo laus et gloria a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum, Amen.

subjungit ultimam petitionem, *sed libera nos a malo.* Contra vero. S. Hilarius in Psalm. CXVIII, vers. 8, videtur eadem ad textum referre voluisse ita inquam: *Quod et in Dominicæ orationis ordine continetur, cum dicitur: Non derelinquas nos in tentationem, quam ferre non possumus.* At neque apud Evangelistas Matthæum et Lucam, neque in ullis aliis Patribus memorata verba reperiuntur.

^d Edit. ultimæ Paris., *a vitio*: melius *alixæ*, ac mss. omnes; *ab inimico*. Quod enim Græce habetur, *ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*, vulgo redditur Latine, *a malo*, sive *a maligno*, quibus vocibus eadem demon designari solet a SS. PP. cum tamen etiam sumi possit in neutro genere pro qualibet calamitate atque incommodo.

LIBER SEXTUS.

379 CAPUT PRIMUM.

Cum Christi vera caro et verus sanguis in sacramento sint divini scilicet Verbi omnipotentia consecrati, et aliena specie, ne offensionem pariant, tecti; ex hoc intelligi nos divinæ substantiæ in illo alimento esse participes.

1. Sicut verus est Dei Filius Dominus noster Jesus Christus, non quemadmodum ^a homines per gratiam, sed quasi Filius ex substantia Patris; ita vera caro, sicut ipse dixit, quam accipimus, et verus ejus est potus (De Consec., dist. 2, c. Sicut est verus).

^a Locum hunc Lanfrancus legit in illa verba, *cæteri homines per gratiam, sed quasi filius per naturam, id est, ex substantia Patris.* Consequentia vero quæ apud Amerb. Eras. et in mss. longe plurimis habentur ut in textu, non aliter etiam leguntur apud Gill. nisi quod ante *est potus*, vocem *sanguis* præmissam voluit. At edit. Rom. cum eodem Lanfr. tribus mss. Gallic. et uno Vat. in marg. sic reposuit, *ita vera ejus*; mss., *Christi caro est... et verus ejus sanguis est, quem potamus.* Quod quidem nisi codicum oppositorum numerus et antiquitas nos retineret, libentissime amplecteremur. Adverte autem ex hac comparatione recte consequi Christi carnem et sanguinem sub-

2. Sed forte dicas (quod dixerunt tunc temporis etiam discipuli Christi audientes dicentem (Joan. VI, 54): Nisi quis manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non manebit in me, **380** nec habebit vitam æternam); forte dicas: ^b Quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem (De Consec. dist. 2, c. Forte dicas).

3. Primo omnium dixi tibi (Sup. lib. IV, cap. 4) de sermone Christi qui operatur, ut possit mutare et ^c convertere genera instituta naturæ (Joan. VI, 67).

D Deinde ubi non tulerunt sermonem Christi discipuli stantialiter esse in sacramento.

^b Ita vel. edit. ac omnes mss. exceptis paucis ubi additur, *caro*. Non tam concinne, cum dictio *vera* simul ad carnem atque sanguinem referatur. Et hoc quidem explicatius habet edit. Rom. cum Grat. in hunc modum, *Quomodo vera caro, quomodo verus sanguis?*

^c Eras. et Gill., *convertere instituta generata naturæ*: ab his autem eo tantum recedit edit. Rom. quod verbo *convertere* subjecti *in aliud*: Amerb. vero et cuncti mss. nobiscum conveniunt, nisi quod nonnulli, et cum his Lanfrancus, habent, *genera et instituta*.

ejus, audientes quod carnem suam daret manducare, et sanguinem suum daret bibendum, recedebant; solus tamen Petrus dixit: *Verba vitæ æternæ habes, et ego a te quomodo recedam (Ibid., 69)?* Ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptionis; ideo in similitudinem quidem accipis sacramentum, sed vere ^a naturæ gratiam virtutemque consequeris.

381 4. *Ego sum*, inquit, *panis vivus qui de cælo descendi (Ibid., 41)*. Sed caro non descendit e cælo, hoc est, carnem in terris assumpsit ex Virgine. Quomodo ergo descendit panis e cælo, et panis vivus? Quia idem Dominus noster Jesus Christus consors est et divinitatis et corporis: et tu qui accipis carnem, divinæ ejus substantiæ in illo participaris alimento (*De Cons. dist. 2, c. Sicut est verus, § Ego sum*).

CAPUT II.

In sacramentis omnibus Trinitatis operationem, divinarumque personarum æqualitatem adverti posse, ubi obiter perstringitur error Arianorum.

5. Ergo accepisti de sacramentis, plenissime cognovisti omnia, quod baptizatus es in nomine Trinitatis. In omnibus quæ egimus, servatum est mysterium Trinitatis. Ubique Pater et Filius et Spiritus sanctus, una operatio, una sanctificatio; etsi quædam veluti specialia esse videantur.

6. ^b Quomodo? Deus qui te unxit, et signavit te Dominus, et posuit Spiritum sanctum in corde tuo (*II Cor. 1, 21, 22*). Accepisti ergo Spiritum sanctum in corde tuo. Accipe aliud, quia quemadmodum Spiritus sanctus in corde, ita etiam Christus in corde. Quomodo? Habes hoc in Canticis canticorum Christum dicentem ad Ecclesiam: *Pone me sicut signaculum in corde tuo, sicut signaculum in brachiis tuis (Can. viii. 6)*.

7. Ergo unxit te Deus, signavit te Christus. Quomodo? Quia ad crucis ipsius signatus es formam, ad illius passionem: accepisti signaculum ad illius similitudinem; ut ad ipsius formam resurgas, ad ipsius vivas figuram, qui peccato crucifixus est, et Deo vivit: et tuus homo vetus in fonte demersus, peccato crucifixus est, sed Deo resurrexit (*Rom. vi, 4 et seq.*).

8. Deinde habes alibi speciale, quod te vocaverit Deus, in baptisate autem quasi specialiter concrucifigeris Christo. Deinde quasi specialiter, quando accipis spiritale signaculum, vide distinctionem personarum esse, sed connexum omne mysterium Trinitatis.

9. Deinde quid Apostolus tibi dixit, ut lectum est

^a Clarom. cod., *naturam gratiamque consequeris; Valliluc., naturæ gloriam virtutemque consequeris*; reliqui et omnes edit. ut in textu. Cæterum auctor in hoc capite solutionem objectionis petitiæ a testimonio sensuum, quam jam lib. iv, cap. 4, num. 14, proposuerat, ita exprimit, ut omnem præcidat cavillationem. Primo enim substantialem conversationem jam abunde probatum monet, deinde cur sub aliena specie, quam similitudinem vocat, sacramentum institutum sit, rationem affert.

A nudius tertius? *Divisiones autem gratiarum sunt, idem autem Spiritus. c Divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus. Divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus (I Cor. xii, 4 et seq.)*. Omnia, inquit, operatur Deus. Sed et de Spiritu Dei lectum est: *Unus atque idem Spiritus dividens singulis prout vult (Ibid., 21)*. Audi Scripturam dicentem quia dividit Spiritus pro voluntate sua, non pro obsequio. Ergo dividit vobis Spiritus gratiam prout vult, non prout jubetur; et maxime quia Spiritus Dei, Spiritus Christi est. Et illud tenete ipsum esse Spiritum sanctum, ipsum Spiritum Dei, ipsum Spiritum Christi, ipsum Spiritum paraclitum.

382 10. Ariani putant se derogare sancto Spiritui, si dicant illum Spiritum paraclitum. Quid est paraclitus, nisi consolator? Quasi non et de Patre lectum sit, quia ipse est Deus consolationis (*II Cor. 1, 3*). Vides ergo quia in eo derogandum putant Spiritui sancto, in quo Patris æterni potestas pio prædicatur affectu.

CAPUT III.

Orandi rationem traditurus, Christi atque Apostoli verba inter se conciliat, cubiculum quo de loquitur Christus, de secreto cordis ac silentio interpretandum esse declarans.

11. Nunc quomodo orare debeamus accipite. Multæ virtutes orationis sunt. Ubi orare debeamus non est mediocre, nec mediocris quæstio. Ait apostolus: *Volo autem viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione (I Tim. 1, 8)*. Et Dominus dicit in Evangelio: *Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum; et clauso ostio, ora Patrem tuum (Matth. vi, 6)*. Non tibi videtur esse contrarium, ut dicat Apostolus: *In omni loco ora*; et Dominus dicat: *Intra in cubiculum tuum, et ora?* Sed non est contrarium. Hoc ergo absolvamus: deinde quomodo debeas incipere orationem, et quo ordine distinguere, quid subtexere, quid allegare, quemadmodum claudere orationem, deinde pro quo orare debeas: ^d hæc omnia dicamus.

12. Primo ubi orare debeas. Aliud Paulus videtur dicere, aliud Dominus. Numquid potuit Paulus contra Christi docere præcepta? Non utique. Qua ratione? Quia non contrarius, sed interpret est Christi: *Imitatores, inquit, mei estote, sicut et ego Christi*. Quid ergo? Potes ubique orare, et in cubiculo tuo semper orare. Habes ubique cubiculum tuum. Etsi inter gentes, inter Judæos positus sis; habes tamen ubique tuum secretum. Cubiculum tuum, mens tua est. In

^b Sic omnes edit. ac mss. nisi quod in horum nonnullis atque edit. Rom. omissum fuit, *te Dominus*. Hunc autem locum, non secus ac illum qui habetur infra, scilicet, *Quomodo? Habes hoc in Canticis*; mss. haud pauci exhibent sine interrogatione.

^c Omnes edit. et mss. aliquot, *divisiones mysteriorum*; melius reliqui cum Apostolico textu, *divisiones ministeriorum* quidam etiam, *ministracionum*.

^d Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *Hæc omnia discamus*.

populo licet positus, tamen in interiore homine A arcanum tuum secretumque conservas.

13. Tu autem, cum oras, intra in cubiculum tuum. Bene ait, intra; ne sic ores quomodo Judæus, cui dicitur: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (Esai. lx, 13)*. Non ergo de labiis tantummodo tua procedat oratio. Animo totus intende, intra ^a in recessum pectoris tui, totus ingredere. Non te perfunctorium videat ille, cui te placere desideras. Videat quia ex corde oras ut te ex corde orantem dignetur audire.

14. Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum. Habes hoc et alibi: *Ambula, populus meus, et intra in recessus tuos, claude ostium tuum, abscondere pusillum, donec transeat ira Domini (Esai. xxvi, 20)*. Hoc locutus est Dominus per prophetam: in Evangelio B autem dixit: *Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum; et clauso ostio, ora Patrem tuum.*

15. Quid est clauso ostio? ^b Audi quod ostium habeas, quod debeas claudere, quando oras. **383** Utinam mulieres audirent! Audisti jam; sanctus David docuit te dicens: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circuitus labiis meis (Psal. cxl, 3)*. Est alibi ostium, quod ait apostolus Paulus dicens: *Ut aperiat, inquit, mihi ostium verbi ad loquendum mysterium Christi (Coloss. iv, 3)*; hoc est, quando oras, noli sermone clamare, nec diffundere orationem tuam, nec jactare per populos. In secreto tuo ora, securus quod te in secreto possit audire, qui omnia videt, atque audit universa. Et ora Patrem tuum in abscondito, ^c qui audit te in abscondito C deprecantem.

CAPUT IV. †

Quare secreto potius orandum sit, quam eum vociferatione: quare etiam viri in omni loco orare debeant, non autem mulieres: quoniam spectent voces subiectæ: levantes puras manus, etc.

16. Quid prosit autem interrogemus, qua ratione secreto magis orare debeamus, quam cum vociferatione. Audi: de consuetudine hominum sumamus exemplum. Si aliquem rogas, qui cito audit, non opus putas esse clamorem (F. pro clamore): sensim rogas

^a Quidam mss., in cubiculum pectoris tui.

^b Ita edit. omnes ac mss. bene multi: alii tamen aliquot præferunt, *Audi quod ostium habeas claudere*: unus etiam: *Quod ostium habemus? Audi quod debeas*, etc. Hoc autem ex loco ineptiæ Auctorem accusat D Albertinus, quod statim subjecerit: *Utinam mulieres audirent!* Quasi vero ineptum cuiquam sano videri possit, quod modestiæ submoneantur ex mulieres, quæ illius eosque oblitæ videbantur, ut intolerabiles in Ecclesia sese præberent; ut cap. seq. Auctor significat. Poterit profecto eodem jure etiam dici Ambrosius ipsemet ineptire; cum non absimilia reperiantur apud illum lib. iii de Virgin. cap. 3, num. 14, et deinceps.

^c Vet. edit. ac mss. non pauci, *et audit*; Eras. ac Gill., *audiet te deprecantem*; Rom. edit., *ubi audit te deprecantem*; cæteri mss. ut in textu; si tamen Clarom. excipias, in quo legitur, *qui enim videt in abscondito, videt te deprecantem.*

^d Rom. edit. sola., *Et qui cum clamore rogat eum.* Est autem etiam hic locus ex eorum numero, qui

voce moderata. Si surdum aliquem roges, nonne incipis vociferari, ut te ille possit audire? Qui ergo clamat, putat quod aliter Deus non possit nisi clamantem audire; ^d et cum rogat eum, ejus derogat potestati: qui autem in silentio orat, fidem defert, et confitetur quod Deus scrutator cordis et renis sit (Psal. vii, 10), et orationem tuam ante ille audiat, quam tuo ore fundatur.

17. Ergo videamus: *Volo autem viros orare in omni loco (I Tim. ii, 8)*. Qua ratione viros dixit? Utique communis oratio est et mulieribus et viris. Quod non invenio, nisi forte sanctus Apostolus ideo viros dixit, ne mulieres usurparent, et male intelligerent in omni loco, et inciperent ubique clamare, quas in Ecclesia sustinere non possumus.

18. *Volo autem viros*, hoc est, qui possint servare præceptum, *orare in omni loco, levantes puras manus.* Quid est, *levantes puras manus*? Numquid debes in oratione tua crucem Domini gentibus demonstrare? Illud quidem signum ^e virtutis est, non pudoris. Est tamen quomodo possis orare, nec figuram demonstrares, sed actus tuos leves. Si vis operari operationem tuam, leva puras manus per innocentiam. Levas eas non quotidie: semel levasti, non opus est ut iterum leves.

19. *Volo autem in omni loco viros orare, levantes puras manus sine ira et disceptatione.* Nihil verius: *Ira, inquit, perdit etiam sapientes (Prov. xv, 1)*. Ideo omni tempore, quantum fieri potest, Christianus vir iracundiam debet temperare, et maxime quando ad orationem ^f accedit; ne **384** perturbet animum tuum indignatio iræ, ne quidam furor impediat orationem tuam: sed magis placido accede pectore. Quid enim irascaris? Servus peccavit? Tu accedis ad orationem, ut tua tibi delicta donentur, et al indignaris. Hoc est, *sine ira.*

CAPUT V.

De inordinata orantium disceptatione, et qua modestiæ mulieres orare oporteat: item de inchoatione orationis, ejusque medio ac fine; cum iterata Dominicæ orationis expositione, quæ tractatum ducit ad umbilicos.

20. Nunc de disceptatione videamus. Plerumque

Albertiniano veru configuntur. Attamen si is ineptit, a quo supponitur eum qui clamat non putare se a Deo umquam audiri, nisi clamantem; quis non videat ab impio aliquo similem calumniam strui posse ipsimet Christo, nimirum quasi apud Matthæum cap. vi, eis qui orantes multum loquuntur, persuasum esse supposuerit nihil se nisi in multiloquio imperaturos. Verum ut Auctorem locum hunc evangelicum respexisse probabile est, ita nec minus ad clamores prophetarum Baal, nec non ad Eliæ verba eosdem III Reg. xviii irridentis videtur alluisse.

^e Mss. aliquot, *virtuti est, non pudori.* Rursus vero longe plurimi exhibent, *levas puras manus. . . . levas eas, etc.*, ubi alii nonnulli et omnes edit., *leva, etc.* Magis concinne. Quod autem præmisit inter orandum crucem Domini gentibus ostentandam non esse, veterem Christianorum usum, quo supplicantes brachia tollebant in crucis modum, indicat. Vide lib. i de Virg., c. 2, et lib. ii, cap. 4.

^f Omnes edit. ac mss. nonnulli, *accedit, ne perturbet animum suum indignatio, ne iræ quidam furor im-*

negotiator venit ad orationem, aut avarus : alter de pecunia cogitat, alter de lucro, alter de honore, alter de cupiditate; et putat quod eum Deus possit audire. Et ideo quando oras, divina humanis præferre te convenit.

21. *Similiter et mulieres*, inquit, *volo orare non jactantes se in ornamentis, neque in margaritis*, ait apostolus Paulus (I Tim. II, 9). Sed et apostolus Petrus: *Mulieris*, inquit, *gratia plurimum valet*, ut viri ejus convertatur affectus per uxoris suæ bonam conversationem, et incredulus se convertat ad gratiam Christi (I Petr. III, 1, 2). Hoc valet mulieris gravitas et pudicitia, et ejus bona conversatio, ut virum suum vocet ad fidem et devotionem, quod et prudentis viri sermo frequenter operatur. Ergo mulier, inquit, non in ornata capillorum, non in tortis crinibus ornamentum suum habeat, sed in oratione ex corde puro; ubi est absconditus cordis homo, qui semper est apud Deum locuples (Ibid. 3, 4). Habes ergo in quo sis dives. In Christo divitiarum tuarum pudicitiarum sunt et castitatis infusæ, fides, devotio, et misericordia. Illi sunt thesauri justitiarum, sicut propheta memoravit (Esaï. XXXIII, 6).

22. Deinde unde debeas incipere. Die mihi, si velis hominem rogare, et sic incipias: Da mihi, ecce illud quod te peto; nonne arrogans videtur oratio? Et ideo inchoari oratio debet a Dei laude, ut roges omnipotentem Deum, cui possibilis sunt omnia, qui habet voluntatem præstandi. Sequitur obsecratio, sicut Apostolus docuit dicens: *Obsecro ergo primum fieri orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones* (I Tim. II, 1). Prima ergo oratio laudem debet habere Dei: secunda supplicationem; tertia postulationem: quarta gratiarum actionem. Non debes quasi famelicus ad cibum de cibo primum incipere, sed ante a laudibus Dei.

23. Unde et oratores isti sapientes hanc habent disciplinam, ut judicem fautorem sibi præstent: incipiunt a laudibus ejus, ut benevolam sibi faciant cogitorem. Deinde paulatim incipit rogare judicem ut patienter dignetur audire. 385 Audet tertio postulationem suam depromere, quid petat exprimere. Quarto quomodo cœpit a laudibus Dei, sic debet in laudem desinere.

pediat orationem suam. *Magis placido*, etc. Mss. D autem alii plures ac potiores ut in textu.

^a Desunt in cunctis edit. multisque mss., *orationes, postulationes*: quæ tamen ex aliis percommode restituuntur.

^b Ita mss. longe plurimi, et ant. edit. ex quibus tamen aliquot mss. ac vet. edit. non habent *est*, et Gill. cum duobus mss. pro in eo legit *nova*, non incongrue: alii autem pauculi et cum his Rom. edit., *Laus hic Dei est, eo quod paternæ prædicatur*, etc. Quod vero omnes edit. exhibent, *et in terris*, e contrario cuncti mss., duobus exceptis, præferunt, *non in terris*.

^c Nonnulli mss., *ut in omnibus sit regnum Christi*.

^d Rom. edit., *dicito*; vet. et quidam mss., *accipito*; reliqui, *accipe*.

^e Illis verbis indicari videtur illam clausulam a sacerdote solo recitari solitam: quemadmodum in Græca Ecclesia idem etiam solus, Aria Montano teste,

24. Habes hoc in oratione Dominica: *Pater nostri qui es in cælis* (Matth. VI, 9). ^b Laus Dei est, quod pater prædicatur: in eo pietatis gloria. Laus Dei, quia in cælis habitat, non in terris. *Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum*, id est, ut sanctificet servos suos; nomen enim illius sanctificatur in nobis, quando prædicantur homines christiani. Ergo optantis est, *sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum* (Ibid., 10). Postulatio, ^c ut in nobis sit regnum Christi. Si Deus in nobis regnat, locum habere adversarius non potest. Culpa non regnat, peccatum non regnat: sed regnat virtus, regnat pudicitia, regnat devotio. Deinde: *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* (Ibid., 11). Hæc postulatio maxima est eorum quæ postulatur. *Et dimitte*, inquit, *nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Ibid., 12). Ideo quotidie ^d accipe, ut quotidie debito tuo indulgentiam petas. *Et ne patiaris nos induci in tentationem: sed libera nos a malo* (Ibid., 13). Quid sequitur? Audi quid dicat sacerdos: ^e per Dominum nostrum Jesum Christum, in quo tibi est, cum quo tibi est honor, laus, gloria, magnificentia, potestas cum Spiritu sancto a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum, Amen.

25. ^f Aliud: Psalmorum David licet unus libellus sit, habens eas virtutes orationis quas supra diximus (Sup., num. 22); 386 tamen plerumque et in uno psalmo omnes istæ orationis partes inveniuntur, quomodo in octavo psalmo invenimus. Denique sic cœpit: *Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra* (Psal. VIII, 2)! Oratio ergo prima. Deinde obsecratio: *Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum*: ^g hoc est, *cælos videbo, lunam et stellas, quas tu fundasti* (Ibid., 4). Utiq; non cælum dicit videbo, sed videbo cælos, in quibus incipit albescere gratia et splendor cælestis. Hos sibi cælos tunc promittebat Propheta dari, qui cælestem gratiam a Domino ^h mererentur. *Lunam et stellas quas tu fundasti*: lunam Ecclesiam, stellas vocat sanctos cælesti gratia refulgentes. Deinde vide postulationem ejus: *Quid est homo quod meministi ejus: aut filius hominis, quoniam visitas eum?*

pronuntiabat istam, *ὅτι σου ὄσεν ἡ βεβαλαία*, etc., quæ ex Jacobi, Basilii et Chrysostomi liturgiis in Evangelicum Matthæi textum et versiones orient. translata fuit, ut Erasmus, Grotius atque alii observant. Cum porro memorata clausula in nullis Latinis Ecclesiis usurpetur; ea cui præerat hic auctor, ad orientalem certum est magis accedere in eo ritu.

ⁱ Sic omnes edit. ac mss. non pauci: alii vero partim, *Iste psalmorum David*; partim, *Alius psalmorum David*, etc. Porro in præfatione monimus ab hisce verbis incipere novum sermonem in cod. Sanctigallensi: addimus autem hæc eadem in uno Reg. codice ita describi, quasi novi tractatus sit exordium: at in Clarom. cum reliqua parte prorsus omitti.

^g Rom. edit. resciderat voces, *hoc est, cælos videbo*.

^h Sic mss. aliquot, a quibus cæteri et ant. edit. eo discrepant, quod habent, *stellas cælestis gratia resur-*

Minorasti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum (Ibid., 6, 7). Et alia gratiarum actio: Omnia subiecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi, etc. (Ibid., 8 et seq.).

26. Ducimus pro captu nostro ^a forsitan quod non didicimus; et ut potuimus, expressimus. Sanctitas vestra institutis sacerdotalibus informata, labo-

gentes. Minus commode. At Rom. edit. sola, *meretur . . . stellis homines cælestis gloriæ resurgentes.*

^a Rom. edit. sola, *forsitan quod a Domino didicimus.*

^b Mss. non pauci, *ut oblatio sicut hostia pura, in vobis, etc.,* satis commode: alii plures nobiscum fa-

ret tenere quod accepit a Deo: ^b et oblatio sicut hostia pura, in vobis semper suum signaculum recognoscat, ut et ipsi ad gratiam et ad præmia virtutum pervenire possint, per Dominum nostrum Jesum Christum; cui est gloria, honor, laus, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

ciunt, nisi quod pro sicut Valliluc. legit, *sit ut*, non incongrue. Reliqui tandem et omnes edit. nobis etiam accedunt, excepta vocula, et, quam præmittunt dictionibus in vobis, hoc modo sententiam omnino corrumpentes.

IN LIBROS DE POENITENTIA ADMONITIO.

Quandoquidem hi duo libri adversus Novatianos scripti fuerunt, ut Ambrosii consilium, operis ordo atque series, viâ ac pondus argumentorum percipiatur minori negotio, non ingratum lectori futurum duximus, si ejus oculis unde orta sit illa hæresis, quos habuerit progressus, quomodo in statu fuerit, cum iidem libri lucubrarentur, proponamus.

Dicti sunt Novatiani ab auctoribus sectæ Novato et Novatiano, quos inter se cum plerique veterum, et Græcorum imprimis, male consueverunt, nunquam non distinguit Ambrosius. Horum prior Carthaginensis Ecclesiæ presbyter fuit, nunquam vero ad episcopalem pervenit dignitatem; qua in re Baronius, Pelagius, Labens et alii nonnulli erraverunt. Is erat animo inquieto et scelerato, neque ad aliud magis quam ad res novas comparato. Idem se conjunxerat Felicissimo, qui lapsus in idololatriam nulla imposita pœna reddendam pacem delirabat. Cujus hæresi quo plusculum conciliaret auctoritatis cum omni arte atque ambitu protrudit ad diaconatum, non modo non annuente, sed ne consulto quidem antistite ipsius Cypriano. Huic facinorosi alia tum impudicitia, tum atrocis crudelitatis plena cumulum addiderunt, propter quæ dies a fratribus ei dictus est apud Cyprianum: sed reuouata per id temporis persecutio, ne ulterius in eundem inquireretur, prohibuit. Usus ea occasione Novatus Romam profugit; eoque cum sub anni 251 initium venisset, clerum ac populum ibi offendit de sufficiendo pontifice in locum Fabiani non pridem martyrio affecti dissentientes.

Discisa Romanorum studia duo presbyteri in se converterant, Cornelius et Novatianus. Hic stoicorum philosophorum scita profitebatur, homo acerrimi ingenii, multijugæ doctrinæ, nec facundia vulgaris: verum præterquam quod exorcismis subjectus fuerat, eum in lecto propter adversam valetudinem baptizatum sacra unctione episcopus non consignaverat. Neglectis tamen hisce defectibus, ipsum idem præsul honore sacerdotali dignatus est; unde in animis populi haud parvam excitavit offensionem. Itaque cum in pontificem plura justioraque suffragia Cornelium retulissent, virum eximia virtutis, atque in singulis Ecclesiæ gradibus exercitatum, Novatianus repulsæ impatientis electionem illam evertere secum statuit. Hoc inceptum ut perficeret, famosum libellum scripsit in Cornelium: ac denique ordinationem ejus idcirco legitimam esse negavit, quod eos Christianos qui sævienti persecutione thura idolis adoleverant, a sua communione non rejiceret. Pellexit in factionem suam non paucos e populo: quam occasionem Novatus rebus suis opportunam ratus, Novatiano se mancipavit. Igitur ut pro virili promoveret ejusdem partes, id technis suis est consecutus, ut ille a tribus episcopis, quos rudæ et simplices ab æstigua et vilissima Italiæ parte ad hoc exciverat, ordinaretur in pontificem; unde tum primum antipapæ nomen a constituta Christi religione incognitum audiri cœpit. Ordinationem suam datis litteris missisque legatis Africanæ atque Orientali Ecclesiæ significavit: sed ea ubique repudiata est.

Interim ut invidiam Cornelio constare pergeret, ac sibi auctoritatem quodam disciplinæ fuco compararet, docebat ea potestate carere Ecclesiam qua lapsorum, quos in Libellaticos, Thurificatores, et Apostatas distinguebant, crimen dimitteretur, cum tamen eosdem ad penitentia opera exhortandos esse neutiquam negaret. Primo quidem isti hos intra fines se continebant. Sed cum acriter premerentur a Cypriano et aliis Patribus, qui non sine summa injuria quam veniam atrocioribus peccatis, puta homicidio, et adulterio concedebant, illam solis lapsis negari demonstrabant; eo denique compulsi sunt, ut peccata omnia contenderent æque esse irremissibilia. Puduit tamen eorum sectatores hujus amentia; postea enim non desuere, qui hanc sententiam ad sola graviora crimina restrictam vellent.

Arrisit plurimis severitatis illa species, brevique ex his secta numerosa coalescens, ut ab orthodoxis distingueretur, sibi vanissimum καθαρῶν, id est, mundorum nomen arrogavit. Episcoporum ejusdem sectæ amplum catalogum magna cum laude texit Socrates (Lib. iv Hist. cap. 21). Describit etiam suscepta ab ejusdem professoribus pro Christi divinitate certamina, eorumque tam claram in supplicii constantiam fuisse tradit, ut ea inducti ipsi Ca-